

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Vastuullisuus julkisissa elintarvikehankinnoissa

Naakka, Jenni

2017 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Vastuullisuus julkisissa elintarvikehankinnoissa

Jenni Naakka
Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Joulukuu, 2017

Jenni Naakka

Vastuullisuus julkisissa elintarvikehankinnoissa

Vuosi	2017	Sivumäärä	65
-------	------	-----------	----

Tämä opinnäytetyö tehtiin toimeksiantona Meira Nova Oy:lle ja työn tarkoituksena oli selvittää vastuullisuuden merkitystä, toteutumista ja haasteita julkisen sektorin elintarvikehankinnoissa. Elintarvikehankintoja tutkittiin vastuullisuuden kaikista kolmesta näkökulmasta: taloudellisesta, sosiaalisesta ja ympäristönäkökulmasta. Tutkimuskysymyksiä olivat muun muassa vastuullisuuden toteutuminen hankinnoissa sekä lainsäädännön ja ruoan vastuullisuustrendien vaikutus hankintoihin. Tutkimuksen avulla haluttiin selvittää myös sekä tämän hetken että tulevaisuuden haasteita vastuullisuuden toteuttamisessa.

Opinnäytetyön kirjallisuuskatsauksessa perehdyttiin vastuullisuuteen ja sen eri osa-alueisiin. Kirjallisuuskatsauksessa avattiin myös julkisen sektorin hankintoihin vaikuttavia lakeja, periaatepäätöksiä ja suosituksia, sekä hankintapalveluiden tekemiä ohjeistuksia. Tutkimusmenetelmänä käytettiin kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää. Tutkimusmenetelmäksi valittiin puolistrukturoitu haastattelu, jotta haastateltavilta saatiin mahdollisimman aitoja vastauksia. Haastateltavat valittiin toimeksiantajan asiakkaista ja haastateltavaksi saatiin kolme asiantuntijaa, jotka työskentelivät elintarvikehankintojen ja vastuullisuuden parissa.

Tutkimuksessa selvisi, että hankintayksiköillä oli suuri motivaatio tehdä vastuullisia hankintoja. Hankintalainsäädäntö vaatii tekemään taloudellisesti vastuullisia hankintoja, ja määrittelee hankinnoille raamit. Tästä johtuen taloudellinen vastuullisuus toteutui hyvin. Ympäristö- ja sosiaalinen vastuullisuus ovat vastuullisuuden osa-alueita, joihin hankintalainsäädäntö ei aseta tarkkoja vaatimuksia, ja toisaalta ehkä myös hieman vaikeuttaa niiden toteuttamista. Näiden kehittämiseen ja toteuttamiseen hankintayksiköillä löytyy kuitenkin paljon halukkuutta. Haastateltavat hankintayksiköt olivat jo tehneet suuria harppauksia vastuullisuudessa, kuten lisänneet kasvisruokapäiviä viikoittaisiksi, tehneet vegaanikokeiluja ja vaihtaneet tavanomaisesti tuotettuja elintarvikkeita luomutuotteisiin. Suurimpia haasteita vastuullisten hankintojen tekemisessä nyt ja tulevaisuudessa todettiin olevan elintarvikevääräennökset, työolot hankintaketjun alkupäässä, sekä tiedonkulku ja yhteistyön vähäisyys tavarantointijärjestelmien kanssa.

Johtopäätöksinä todettiin vastuullisuuden käsitteenä olevan suuri, joka vaatii jatkuvaa hereillä oloa, seuraamista ja perehtymistä. Vastuullisuuden noudattaminen ja kehittäminen vaativat tiivistä ja jatkuvaa yhteistyötä sidosryhmien kanssa.

Kehittämisehdotuksina toimeksiantajalle esitettiin yhteistyön lisäämistä ja hankintayksiköiden mukaan ottamista keskusteluun uusia tuotteita kehitellessä. Merkittävin tapa yhteistyön lisäämiseksi olisi jatkuva vuoropuhelu sidosryhmien välillä. Kehittämisehdotuksena esitettiin toimeksiantajalle messujen järjestämistä pelkästään julkisen sektorin asiakkaille ja lähiruoan lisäämistä valikoimiin.

Asiasanat: vastuullisuus, julkinen sektori, elintarvikehankinnat, kestävä kehitys

Jenni Naakka

Responsibility in Public Sector's Food Purchases

Year	2017	Pages	65
------	------	-------	----

This Bachelor's thesis was commissioned by Meira Nova Ltd. The purpose of this thesis was to examine the public sector's responsibility in food purchases. This thesis examines responsibility in three fields, namely social, environmental and financial responsibilities. Research questions focused on how responsibility is achieved in purchases and how laws, regulations and food trends affect purchase decisions in the public sector. In addition, this thesis examined both current and future challenges within the subject of responsibility in purchases.

The theoretical framework concentrates at first on responsibility and its three fields. Theoretical framework examines also laws, decisions in principle, and recommendations which affect purchases made by the public sector. The research method was qualitative and three half-structured interviews were made. This method was applied because it gave the interviewees freedom to tell their real thoughts. Interviewees were selected from Meira Nova's clients and they worked daily among food purchases and responsibility.

The results show that there is a high level of motivation for actions towards improving responsibility. Financial responsibility already actualized quite well because of the Act of Public Contracts and its requirements. The public sector would like to develop their social and environmental responsibilities in purchases more and more all the time. Public sector has already took big leaps in responsibility. In some units vegetarian food is served once in a week, vegan food has been tested and new recipes have been developed as well as some ordinarily produced products changed to organic ones. The research found that the biggest challenges in responsibility purchases are due to communication problems, lack of knowledge, fake groceries, human rights in production and the paucity of co-operating with suppliers.

The main conclusion is that responsibility is a wide concept that requires constant monitoring and strong motivation from the buyer. To carry out responsibility in public sector's food purchases demands close co-operation with stakeholders.

As an improvement thoughts commissioner was encouraged to add co-operation with the public sector and keep it up all the time. Interviewees would also be very excited if suppliers could ask for their opinion while they are developing new products. A major way to develop the dialog is maintaining a continuous discussion between the stakeholders. Meira Nova could organize trade fair only for their public sector's customers and Meira Nova has suggested to develop their business by co-operating with local food producers.

Keywords: responsibility, public sector, food purchases, sustainable development

Lakiluettelo

L 23/2006 - Elintarvikelaki

L 1084/2004 - Kauppa- ja teollisuusministeriön asetus elintarvikkeiden pakkausmerkinnöistä

L 1397/2016 - Laki julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista

Sisällys

1	Johdanto	8
2	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite	9
2.1	Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset	9
2.2	Opinnäytetyön toimeksiantaja	9
2.3	Aineistot, tutkimusmenetelmä ja työn rajaus	10
2.4	Aikaisemmat tutkimukset	10
2.5	Käsitteistöä	13
3	Vastuullisuus	14
3.1	Ympäristövastuu	16
3.1.1	Ympäristömerkit	17
3.1.2	Ympäristöstandardit	18
3.2	Sosiaalinen vastuu	19
3.3	Taloudellinen vastuu	20
4	Hankinta julkisella sektorilla	20
4.1	Hankintalainsäädäntö	21
4.1.1	Hankintamenettelyt EU-kynnysarvot ylittäviin hankintoihin	22
4.1.2	Muut säännökset EU-kynnysarvot ylittäviin hankintoihin	26
4.1.3	Kansallisiin hankintoihin sovellettavat säännökset	28
4.1.4	Yhteiset säännökset hankintapäätöksistä ja -sopimuksista	29
4.1.5	Hankintojen valvonta	30
4.2	Voimassa olevat Valtioneuvoston periaatepäätökset	31
4.2.1	Vastuullisuus julkisissa hankinnoissa 2016	31
4.2.2	Kestävien ympäristö- ja energiaratkaisujen edistäminen 2013	32
4.2.3	Kestävä kulutus ja tuotanto 2013	33
4.2.4	Luomuruokaohjelma 2013	34
4.2.5	Lähiruokaohjelma 2013	35
4.3	Muut hankintoihin vaikuttavat lait ja suositukset	36
4.4	Motivan oppaat	37
4.4.1	Reiluja hankintoja	38
4.4.2	Ympäristömerkki-opas	38
4.4.3	Vastuullisuus-opas	39
4.5	Ekocentrian oppaat	41
4.5.1	Elintarvikkeiden hankintaopas	42
4.5.2	Lähiruokaopas	42
5	Tutkimuksen suorittaminen	43
5.1	Tutkimuksen suunnittelu	44
5.2	Haastateltavat asiantuntijat	45

5.3	Tutkimuksen toteutus	45
6	Tutkimuksen tulokset	46
6.1	Vastuullisuuden toteutuminen hankinnoissa	46
6.2	Vastuullisuustrendien vaikutus hankintoihin	48
6.3	Suurimmat haasteet hankintojen vastuullisuudessa	50
6.4	Tutkimuksen luotettavuus	52
7	Johtopäätökset	53
7.1	Pohdintaa	53
7.2	Kehitysehdotukset toimeksiantajalle	54
7.3	Jatkotutkimusehdotukset	56
7.4	Oma oppiminen	56
	Lähteet	58
	Kuviot	63
	Liitteet	64

1 Johdanto

Julkinen sektori tekee hankintoja vuosittain noin 35 miljardilla eurolla, joka on lähes viidesosa Suomen bruttokansantuotteesta. Julkisten ruokahankintojen osuus on noin 350 miljoonaa euroa. Näistä hankinnoista keskimäärin 15 prosenttia on oman maakunnan tuotteita ja 65 prosenttia muita kotimaisia elintarvikkeita. Julkiset hankinnat tuottavat noin 80 000 henkilötyövuotta (Ekocentria 2017, 6.). Julkinen sektori tuottaa joka vuosi yli 380 miljoonaa annosta, jonka vuoksi julkisella sektorilla on velvollisuus tarjota terveyttä edistävää ruokaa asiakkailleen (Motivan hankintapalvelu 2017a.). (Maa- ja metsätalousministeriö 2017a.)

”Vuonna 2015 jokainen suomalainen söi keskimäärin 160 kodin ulkopuolista ateriaa. Julkiset ruokapalvelut tarjosivat näistä noin puolet.” (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2017.) Joukkoruokailu on osa Suomen ruokakulttuuria ja sillä on pitkät perinteet. Julkisen sektorin tekemät elintarvikehankinnat vaikuttavat kansan terveyteen ja hyvinvointiin, sillä joukkoruokailu koskettaa lähes jokaista suomalaista (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2017.).

Vastuullisuus puhuttaa ja on tällä hetkellä vahvasti esillä mediassa ja yleisesti keskusteluissa. Vähän väliä uutisoidaan ruoan vastuullisuudesta, tai oikeastaan siitä, että jokin on pielessä. Viime vuosina olemme saaneet lukea uutisista jos jonkinmoista vastuullisuuteen liittyvistä kohuista, vääryyksistä ja vaikeuksista.

Viimeaikaiset kohut ovat koskeneet muun muassa elintarvikeväärännöksiä, tuotantoeläinten lääkitsemistä ja broilerin nokkien ja sian saparoiden typistämistä. Kohuja on ollut myös brasilialaisesta tuontilihasta, hevosta sisältäneestä lihapullasta, ananasmehun tuotannossa tapahtuneista ihmisoikeusloukkauksista, palmuöljyn vastuullisuudesta sekä viimeisimpänä myrkkukananmunista. Viimeisimmässä kohussa hollantilaisista kananmunista löydettiin hyönteismyrkky fiproniilia, joka voi pahimmillaan vaurioittaa ihmisen keskushermostoa. Nämä kananmunat olivat ehtineet levitä Hollannin lisäksi myös Saksaan ja Belgiaan, ja myynnistä vedettiin pois miljoonia kananmunia. Tällaisten tapausten vuoksi vastuullisuuden merkitys korostuu, ja on entistä tärkeämpää selvittää ja valvoa hankintaketjua tuotteen alkulähteistä asiakkaan lautaselle asti. (Yle 2017.)

Julkiset elintarvikehankinnat vaikuttavat talouden lisäksi siis myös kansan terveyteen ja hyvinvointiin. Usein tuotteen ravitsemuslaatu ja vastuullisuus kulkevat käsi kädessä. Vastuullisuuden toteuttaminen ja kehittäminen vaativat lainsäädännön tuntemista sekä jatkuvaa vuoropuhelua, hereillä oloa ja reaaliaikaista keskustelua hankintayksiköiden ja sidosryhmien välillä. Tässä opinnäytetyössä perehdytään julkisten elintarvikehankintojen vastuullisuuden nykytilaan, vastuullisuustrendien vaikutukseen ja tulevaisuuden haasteisiin.

2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia vastuullisuuden merkitystä julkisen sektorin elintarvikehankinnoissa, miten vastuullisuus toteutuu ja millaisia haasteita siinä on. Tarkoituksena oli myös selvittää hankintalainsäädännön ja ruoan vastuullisuustrendien vaikutusta hankintoihin. Toimeksiantajaa kiinnosti myös, mistä vastuullisuuskriteerit tuotteille muodostuvat. Opinnäytetyön tavoitteena oli tuoda tutkimustietoa toimeksiantajalle julkisen sektorin elintarvikehankintojen vastuullisuuden tämän hetken tilasta ja tulevaisuuden näkymistä.

Kirjallisuuskatsauksessa avattiin ensin käsite vastuullisuus ja sen osa-alueet. Vastuullisuuden lisäksi kirjallisuuskatsauksessa avattiin hankintalainsäädäntöä, sekä muita lakeja, päätöksiä ja suosituksia, jotka vaikuttavat hankintayksiköiden toimintaan. Tutkimusosiossa suoritettiin laadullinen puolistrukturoitu haastattelututkimus, jossa haastateltiin toimeksiantajan asiakkaista valittuja kolmea asiantuntijaa.

Tässä luvussa avaan opinnäytetyön tutkimuksen aiheen ja tutkimuskysymykset sekä esittelen toimeksiantajan. Esittelen myös aineiston, tutkimusmenetelmän ja kerron aiheen rajauksesta. Luvun lopussa avaan lyhyesti aiheesta aiemmin tehtyjä tutkimuksia ja opinnäytetyön käsitteistöä.

2.1 Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen aiheena oli vastuullisuus julkisen sektorin tekemissä elintarvikehankinnoissa. Vastuullisuutta tutkittiin kaikista sen kolmesta näkökulmasta, eli taloudellisesta, sosiaalisesta ja ympäristönäkökulmista. Tutkimuksessa haastateltiin asiantuntijoita julkisen sektorin hankintayksiköistä.

Tutkimuskysymykset tarkentuivat seuraaviksi

- Miten vastuullisuuskriteerit tuotteille ja tuoteryhmille muodostuvat?
- Miten hankintojen vastuullisuus toteutuu ja miten sitä mitataan ja seurataan?
- Miten hankintalainsäädäntö vaikuttaa hankintayksiköiden toimintaan?
- Miten ruoan vastuullisuustrendit vaikuttavat hankintayksiköiden toimintaan?
- Mitkä ovat vastuullisuuden suurimmat haasteet nyt ja tulevaisuudessa?

2.2 Opinnäytetyön toimeksiantaja

Meira Nova Oy on ravintola-alan tukkukauppa. Se on SOK:n tytäryhtiö, joka on perustettu vuonna 1991. Meira Nova palvelee ravintoloita, kahviloita, hotelleja, henkilöstöravintoloita ja julkisen sektorin keittiöitä. Sen jakeluverkosto kattaa koko Suomen. Meira Novalla on kaksi toimipistettä, joista päätoimipiste sijaitsee Tuusulassa, ja toinen toimipiste Turussa. Työntekijöitä on yhteensä 182. (Meira Nova Oy 2016.)

Asiakastoimipaikkoja Meira Novalla on vajaat 5000. Meira Novalla on 560 tavarantoimittajaa ja tuotevalikoima kattaa 21 5000 tuotetta elintarvikkeista astioihin. Kilpailijoita ovat Kespro, Metro (Wihuri), Heinon tukku ja Patun palvelutukkurit. (Meira Nova Oy 2016.)

2.3 Aineistot, tutkimusmenetelmä ja työn rajaus

Opinnäytetyön aineistona ovat painetut lähteet, Internet-lähteet ja toimeksiantajan sekä tutkimuksessa haastateltavien asiantuntijoiden haastattelut. Juuri vuoden 2017 alussa päivittyneen hankintalainsäädännön vuoksi suurin osa tämän opinnäytetyön tiedosta on Internetistä, sillä ajantasaista materiaalia ei vielä juurikaan löytynyt painettuna. Osa tiedosta ei kuitenkaan vanhene, joten käytössä on myös painettuja lähteitä.

Tässä opinnäytetyössä haluttiin saada kokonaisvaltainen ja mahdollisimman syvä kuvaus julkisen sektorin hankintojen vastuullisuudesta. Siksi tutkimusmenetelmäksi valittiin kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Opinnäytetyössä päätettiin suorittaa puolistrukturoitu haastattelututkimus, jotta voitiin saada rikas kuvaus sekä syvälinen ja mielekäs tulkinta aiheesta. Laadukkaiden vastausten saamiseksi kysymykset kysyttiin kohdistetusti tarkoin valituilta henkilöiltä, eli tässä tapauksessa asiantuntijoilta, jotka työskentelivät elintarvikehankintojen ja vastuullisuuden parissa. (Kananen 2008, 24; Metsämuuronen 2001, 14.)

Opinnäytetyö rajattiin koskemaan vain Suomen julkisen sektorin elintarvikehankintoja. Tutkimuksen ulkopuolelle jätettiin muut maat, Suomen yksityinen sektori sekä julkisen sektorin ateriapalvelut. Julkisen sektorin ateriapalveluita kuitenkin väistämättä hieman sivutaan opinnäytetyössä. Hankinnoissa keskityttiin vain elintarvikkeisiin ja muut hankinnat jätettiin tutkimuksen ulkopuolelle, jotta vältettiin tutkimuksen rönsyileminen.

2.4 Aikaisemmat tutkimukset

Vastuullisuudesta ja vastuullisuudesta julkisella sektorilla on tehty paljon opinnäytetöitä. Aihe on ollut viime vuosina suosittu ja opinnäytetöitä onkin alla olevan otoksen mukaan ilmestynyt noin vuoden välein. Vastuullisuutta on tutkittu muun muassa Reilun kaupan tuotteiden käyttämisen, lähiruoan, kestävän kehityksen ja kestävän ruoan näkökulmista.

Tutustuessani aiemmin tehtyihin opinnäytetöihin, totesin haluavani tutkia julkisten elintarvikehankintojen vastuullisuutta laajemmasta näkökulmasta ja tarkastella vastuullisuutta kokonaisuutena. Kaikki nämä aiemmat opinnäytetyöt on tehty ennen päivittynyttä hankintalakia, joten omaan opinnäytetyöhöni tulee oma lisänsä siitä. Alla esittelen lyhyesti aiemmat, eniten tämän opinnäytetyön aihetta sivuavat tutkimukset.

Reilun kaupan tuotteiden käyttö osana vastuullista liiketoimintaa julkisissa ruokapalveluissa - Esimerkkinä Espoo Catering, Varkoi Tiina 2010

Varkoin opinnäytetyö tutki Reilun kaupan tuotteiden käyttämistä julkisissa ruokapalveluissa. Empiirisen tutkimuksen kohde oli Espoo Catering -liikelaite. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten Reilun kaupan tuotteet sopivat kyseiselle liikelaitokselle ja miten se käytännössä toimii. Tutkimuksella oli haluttu selvittää myös yleistä mielipidettä Reilun kaupan tuotteista. (Varkoi 2010, 3.)

Tutkimuksen tuloksena Varkoi totesi, etteivät lait rajoita liikelaitoksen vastuullisia valintoja. Suosituksia vastuullisuuteen on asetettu sekä yleisesti että kuntakohtaisesti. Reilun kaupan tuotteet sopivat hyvin liikelaitokselle niiden ekologisen ja sosiaalisen ulottuvuuden takia. Hinta kuitenkin vaikuttaa kyseisen liikelaitoksen hankintoihin paljon ja siksi Reilun kaupan tuotteita on loppujen lopuksi käytetty melko vähän. (Varkoi 2010, 3.)

Lähiruoka osaksi julkisia elintarvikehankintoja, Ketonen Jaana 2012

Ketosen opinnäytetyö tutkii kuntien lähiruoan käyttöä. Lähiruoasta ei ole virallista määritelmää, ja tässä opinnäytetyössä sen määritellään olevan paikallista ruokaa. Ketosen opinnäytetyö oli kehittämistyö, jonka tarkoituksena oli selvittää, miten kunnat voisivat hankkia enemmän lähiruokaa. (Ketonen 2012, 2, 6.)

Johtopäätöksinä Ketonen toteaa, että mikäli lähiruoan käyttöä halutaan oikeasti lisätä kunnissa, tulisi tehdä muutoksia muutamiin hankintoihin vaikuttaviin asioihin. Ketonen esittää kehitysehdotuksia muun muassa lähiruoan määritelmän vakiinnuttamisesta selkeyden vuoksi, sekä osatarjousten hyväksymisestä tarjouskilpailuissa. Kehitysehdotuksiin Ketonen lisää myös hankintalain osittaisen muuttamisen lähiruokaa tukevaksi. (Ketonen 2012, 2, 51-52, 56.)

Ruokapalveluyksikön hankintojen kehittäminen kestävän kehityksen tavoitteiden suuntaisesti, Ruotsalainen Hanna 2013

Ruotsalaisen opinnäytetyö käsittelee ruokapalveluiden hankintoja kestävän kehityksen näkökulmasta. Kestäviä hankintoja tarkastellaan lähi-, luomu-, kasvis- ja sesonginmukaisen ruoan tarjonnan edistämällä, hankintojen vastuullisuuden kehittämällä, sekä ympäristönäkökulmien huomioon ottamisella hankintatoimessa. Tavoitteena Ruotsalaisella oli kartoittaa Invalidiliiton Järvenpään koulutuskeskuksen ruokapalveluyksikön kestävien hankintojen nykytilaa sekä tehdä kehitysehdotuksia kestävien hankintojen edistämiseksi. (Ruotsalainen 2013, 2.)

Ruotsalaisen tiedonkeruumenetelminä toimivat benchmarking-tutkimus sekä teemahaastattelu. Kehittämisehdotuksina Ruotsalainen esittää, että kestävä kehitys lisättäisiin strategioihin, jotta se ohjaisi käytännön toimintaa. Tämä tulisi lisätä myös hankintastrategiaan ja tar-

kentaa sen käytännön toteuttaminen. Kestävien hankintojen toteutumiseksi, tulisi tämä näkökulma ottaa huomioon jo ruokalistasuunnittelussa ja raaka-ainevalinnoissa. (Ruotsalainen 2013, 2, 73.)

Kestävää ruokaa ruokapalveluista, Rautakoski Kaisa 2014

Rautakosken opinnäytetyön tavoitteina oli selvittää kestävän ruoan määritelmä, ja kuinka kestävämpiä ruokapalveluita voidaan tuottaa. Tutkimuskysymyksiä olivat kestävän ruoan käyttämisen esteet sekä ruokapalvelualan toimijoiden arviot kestävän ruoan tulevaisuudesta. Tutkimusmenetelmänä Rautakoski käytti teemahaastattelua, jossa oli kolme teemaa: kestävä ruoka, kestävä ruoka organisaatiossa ja kestävän ruoan tulevaisuus. Tämä opinnäytetyö tutki kestävä ruokaa julkisen sektorin lisäksi kaupalliselta sektorilta. (Rautakoski 2014, 2.)

Rautakosken opinnäytetyön tuloksina kestävä ruoka määriteltiin olevan kotimaista, sesongin mukaista lähiruokaa, joka tukee sekä lähi- että pientuotantoa. Keskeisiä termejä kestäville ruoalle olivat elinkaariajattelu ruoan tuotannossa ja kulutuksessa, sekä ruoan jäljitettävyyden ja alkuperä. Kestävä ruoka organisaatiossa -kysymyksen vastaukset pyörivät toiminnan ennakoinnin, kehittämisen ja yhteistyön sidosryhmien välillä. Kestävän ruoan tulevaisuus nähtiin positiivisena, mutta haasteellisena. (Rautakoski 2014, 2.)

Vastuulliset hankinnat Siilinjärven kunnan ruoka- ja puhtauspalveluissa, Hakkarainen Paula 2015

Hakkaraisen opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää Siilinjärven kunnan ruoka- ja puhtauspalveluiden hankintojen nykytila. Hakkaraisen tuli tehdä kunnalle kehitysehdotuksia, jossa näkökulmana olisi kestävä kehitys. Tutkimusmenetelmänä käytössä oli haastattelu, jossa ruokapalveluiden osalta Hakkarainen haastatteli kolmen eri ruokapalvelun esimiehiä. (Hakkarainen 2015, 2.)

Hakkaraisen tutkimus selvitti, että Siilinjärven hankintasopimukset tekee IS-hankinta eli julkisomisteinen hankintapalvelu, joka huomioi hankintalain puitteissa ympäristö-, vastuullisuus- ja alueellisuusnäkökulmat. Hankintarenkaaseen kuulumisen vuoksi haastateltavilla ei ollut juurikaan mahdollisuuksia vaikuttaa hankintoihin. Tutkimuksessa selvisi kuitenkin, että hankinnoissa on jo lisätty kotimaisten ja lähiruokatuotteiden käyttöä ja haastateltavien asenne oli erittäin myönteinen vastuullisuusasioita kohtaan. Tutkimuksessa todettiin myös, että Siilinjärven kunta voisi lisätä luomutuotteiden määrää hankinnoissaan. (Hakkarainen 2015, 2.)

Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin hankintatoimen kehittäminen - Ympäristönäkökohdat ja sosiaalinen vastuullisuus, Laivuori Sonja 2016

Laivuoren opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin toimintaa pohtimalla, miten se voisi huomioida sosiaalista vastuuta ja ympäristönäkökulmia toiminnassaan. Laivuoren tutkimuskysymyksiä olivat ympäristö- ja sosiaalisen vastuun näkökohtien mahdollisuudet hankinnoissa, niiden toteuttaminen sekä Suomen edelläkävijäorganisaatioiden toimintatavat. Jälkimmäisistä Laivuori on poiminut mielestään parhaita malleja toimeksiantajalle. (Laivuori 2016, 2, 52.)

Laivuoren opinnäytetyön tuotoksena oli ohjeistus toimeksiantajalle vastuullisuusnäkökulmien huomioimiseksi. Laivuori esittää tutkimustuloksinaan, että toimeksiantajan tulisi lisätä vastuullisuus kehityslistalle, jotta sitä alettaisiin toteuttaa oikeasti. Sen jälkeen toimeksiantajan tulisi miettiä toteuttamiskeinoja ja alkaa pikkuhiljaa kokeilla toteuttamista käytännössä. (Laivuori 2016, 2, 52.)

2.5 Käsitteistöä

Asiakas - yksittäinen asiakas, tai useiden asiakkaiden yhteinen hankintasopimus, jonka alla on useita tilaavia toimipaikkoja

Hankintalainsäädäntö - laki, joka säätelee julkisen sektorin hankintoja

Hankintasopimus - sopimus julkisen hankintayksikön ja tavarantoimittajan tai tukun välillä tavaroiden hankkimisesta

Hankintayksikkö - julkisen sektorin omistama laitos, joka tekee hankintoja

Joukkoruokailu - julkisen sektorin tai yksityisten ruokapalveluyritysten toteuttamaa järjestettyä ruokailua, joka tapahtuu kodin ulkopuolella, esimerkiksi kouluissa, päiväkodeissa ja työpaikoilla (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2010, 14.)

Julkinen sektori - valtio, kunnat ja muut julkiset hankintayksiköt (Elinkeinoelämän keskusliitto 2017a.)

Luomuruoka - luonnonmukaisesti tuotettu ruoka, jonka tuottamisessa ei ole käytetty keinotekoisia lannoitteita ja torjunta-aineita (Luomu 2017.)

Lähiruoka - paikallisten ja pienten tuottajien tuottama ruoka

Portaat luomuun -ohjelma - ohjelma, jonka tarkoituksena on lisätä luomun käyttöä askel askeleelta, ohjelmaan liittyneet ovat sitoutuneita käyttämään tiettyä kappalemäärää tai prosenttia tuotteistaan luomuna (Portaat luomuun 2017a; Portaat luomuun 2017b.)

Toimittaja - tavarantoimittaja

Vastuullisuus - kokonaisuus, jonka tavoitteena on pitää huolta ympäristöstä, ihmisistä ja taloudesta

Vegaanisuus - ruokavalio, jossa ei syödä mitään eläinperäisiä tuotteita (Vegaaniliitto 2017.)

3 Vastuullisuus

Vastuullisuus on osa yrityksen liiketoimintaosaamista. Vastuullisuus yritystoiminnassa tarkoittaa toimimista kestävien toimintatapojen raameissa sekä yrityksen itsensä että sen sidosryhmien tavoitteiden ja odotusten yhteensovittamista. Vastuullinen toiminta pitää yrityksen kannattavana ja kilpailukykyisenä pitkällä tähtäimellä. Jokaisen yrityksen tulee itse määrittää, mitä vastuullisuus tarkoittaa ja mitä se yrityksen toimilta edellyttää. (Elinkeinoelämän keskusliitto 2017.)

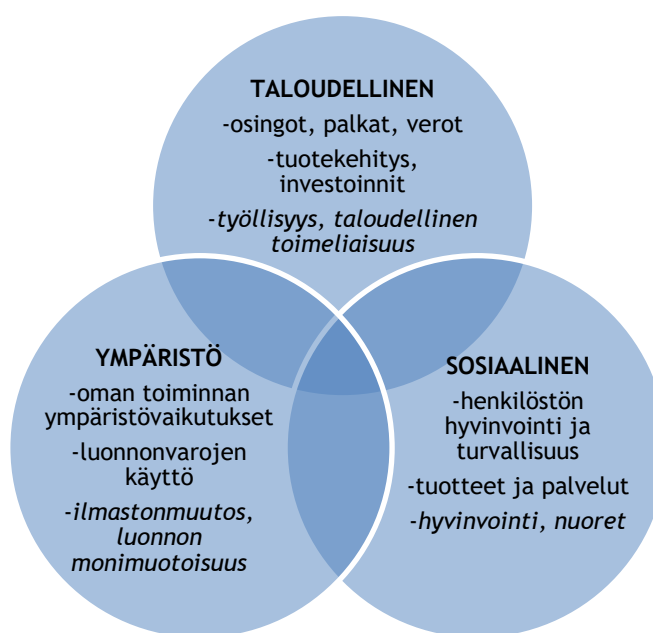
Liiketoimintojen vastuullinen toiminta on perinteisesti jaettu taloudelliseen, sosiaaliseen ja ympäristövastuuseen. Tätä jakoa kutsutaan triple bottom line -ajatteluksi. Jokaisen yrityksen käytännön toimet yritysvastuullisuuden noudattamiseksi ohjaavat muun muassa toimiala, markkina, koko, tavoitteet sekä sidosryhmien odotukset. Myös eettiset odotukset ja trendit ohjaavat vahvasti vastuullisuuden toimia. Yhteiskunnan eettiset käsitykset muuttuvat jatkuvasti, joka vaatii yrityksiltä seurantaan muuttuvaa ympäristöä kohtaan. Yrityksen vastuullisuudesta voidaan puhua myös kaikki nämä kolme osa-aluetta yhdistävästi termeillä vastuullinen yritystoiminta, yhteiskuntavastuu sekä kestävä kehitys. (Fibs Ry 2015.)

Euroopan komissio on määritellyt käsitteen yhteiskuntavastuu (corporate social responsibility, csr.) niin, että se on yritysten vapaaehtoista yhteiskunnallisia ja ympäristöön liittyvien näkökohtien sisällyttämistä omaan toimintaansa sekä yhteistyöhönsä sidosryhmien kanssa. Yhteiskuntavastuu ei ole pelkästään lain noudattamista tai taloudellisen pakon takia tekemistä, vaan vapaaehtoista toimintaa. Vastuullinen yritys ottaa huomioon myös näkökohtia joiden laiminlyöminen ei johda oikeudelliseen vastuuseen tai konkurssiin. Yhteiskuntavastuu täytyy erottaa hyväntekeväisyydestä, sillä lahjoitukset itsessään eivät tee yrityksestä vastuullista. Yrityksen tulee ottaa huomioon, miten sen toiminta vaikuttaa eri sidosryhmiin ja koko yhteiskuntaan - esimerkiksi minimoimalla haitalliset ympäristövaikutukset. (Haanpää & Tuppurainen 2012, 10.)

Yhteiskuntavastuun voisi määritellä myös niin, että se kuvastaa yrityksen ja julkisen vallan välistä suhdetta, eli millainen työnjako yritysten ja yhteiskunnan välillä on kansalaisten ja ympäristön hyvinvoinnin rakentamisessa. Yrityksen vastuu on muutakin kuin taloudellinen vastuu omistajalle, sillä siihen kuuluu olennaisena osana myös sekä sosiaalinen että ympäristövastuullisuus. Puhuttaessa liiketoiminnan etiikasta yritysten yhteiskuntavastuussa, voidaan miettiä yrityksen paikallisia ja globaalisia moraalisia velvollisuuksia. Eettisestä näkökulmasta voidaan ajatella, että yrityksellä on velvollisuus edistää yhteiskunnallisesti hyviä asioita. Yhteiskuntavastuuta voidaan tarkastella maantieteellisesti, paikkakunnittain, alueellisesti tai globaalisti. Sitä voidaan tarkastella myös poliittisessa yhteydessä, esimerkiksi kuinka yritys voi edistää yksilön poliittisia tai siviilioikeuksia ja osallistua yhteiskunnan kehittämiseen. (Harmaala & Jallinoja 2012, 14.)

Yrityksen tehtävä on tuottaa omistajilleen voittoa. Yleensä se tapahtuu tuottamalla tuotteita tai palveluita, jotka he myyvät markkinoilla eteenpäin. Tämän ohella yritys myös luo työpaikkoja ja maksaa veroja. Yhteiskunta sekä julkiset organisaatiot muodostavat yhteiskuntarakenteen, koulutettua työvoimaa, muita yrityksen toimintaedellytyksiä sekä turvallisuutta. Näiden avulla voidaan säädellä täysin vapaiden markkinoiden toimintaa pyrkimällä muun muassa yritysten yhdenmukaisiin kilpailuedellytyksiin ja väärinkäytösten ehkäisyyn. Yritykset tarvitsevat yhteiskunnallisia rakenteita ja palveluita, ja yhteiskunta ihmisineen tarvitsee menestyksellistä yritystoimintaa hyvinvoinnin tuottamiseen. (Harmaala & Jallinoja 2012, 13.)

Kuviossa 1 kuvataan vastuullisuuden kolmen osa-alueen riippuvuussuhdetta. Taloudellisen vastuun suorat vaikutukset ovat osinkojen, palkkojen ja verojen maksamista sekä sijoittamista tuotekehitykseen ja innovaatioihin. Välillisiä vaikutuksia ovat työllisyyden ja taloudellisen toimeliaisuuden ylläpitäminen. Ympäristövastuun suoria vaikutuksia ovat omasta toiminnasta aiheutuvat ympäristövaikutukset sekä luonnonvarojen käyttäminen. Välillisesti se vaikuttaa luonnon monimuotoisuuteen ja ilmastonmuutokseen. Sosiaalisen vastuullisuuden vaikutukset näkyvät suoraan yrityksen omassa henkilöstössä ja heidän hyvinvoinnissa ja turvallisuudessa, sekä tuotteissa ja palveluissa. Välillisiä vaikutuksia tällä on yleiseen hyvinvointiin ja nuoriin. (Harmaala & Jallinoja 2012, 17.)

Kuvio 1. Vastuullisuuden osa-alueet. (Harmaala & Jallinoja 2012, 17.)

Kestävä kehitys (sustainable development) -käsite on luotu Brundtlandin komitean toimesta vuonna 1987 ja sitä käytetään nykyään yleisesti yhteiskunnallisesti sekä talouselämässä. Sen silloinen määritelmä oli vastata tämän hetken tarpeisiin vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta tyydyttää omia tarpeitaan. Silloin määriteltiin nämä kestävän kehityksen kolme ulottuvuutta, eli taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristövastuu, jotka ovat riippuvaisia toisistaan. Suomen ympäristöministeriön määritelmä kestävästä kehityksestä on ”maailmanlaajuisesti, alueellisesti ja paikallisesti tapahtuvaa jatkuvaa ja ohjattua yhteiskunnallista muutosta, jonka päämääränä on turvata nykyisille ja tuleville sukupolville hyvät elämisen mahdollisuudet” (Harmaala & Jallinoja 2012, 16.). Tämä tarkoittaa myös sitä, että kaikilla kolmella osa-alueella on painoarvoa päätöksenteossa ja toiminnassa. (Harmaala & Jallinoja 2012, 16.)

3.1 Ympäristövastuu

Ympäristövastuu tarkoittaa yritykselle oman toiminnan tuntemista ja lainsäädännön noudattamista. Sen tavoitteena on tehostaa ja säästää luonnonvarojen käyttöä, suojella ympäristöä, kierrättää tehokkaasti, sekä vähentää jätteen määrää. Ympäristövastuuseen kuuluu kokonaisvaltaisesti yrityksen oman toiminnan vaikutusten tiedostaminen. Osana siihen kuuluu myös yhteistyökumppaneiden kriittinen valitseminen ja tarkastelu, tuotteen elinkaariajattelu, sekä tuotteen käyttäminen ja sen käyttämisen vaikutukset asiakkaan toiminnan ympäristövaikutuksiin. Ympäristöstä voidaan puhua kattaen maan, vesistöt, luonnonvarat, päästöt ja ilmastot.

Yritysten teot ja valinnat vaikuttavat kaikkiin maapallon kolmeen ympäristöongelmaan: maapallon kantokyvyn rajoihin, uusiutumattomiin luonnonvaroihin, sekä uusien luonnonvarojen tuotannon rajallisuuteen (Ketola 2005, 46.). (Jussila 2010, 78; Nieminen 2016, 144.)

Tarkastellessa ympäristövastuuta yritys voi jakaa toiminnan kolmeen osa-alueeseen niin, että tarkastellaan suoraan yrityksen oman toiminnan aiheuttamia vaikutuksia ympäristölle, yhteistyökumppaneiden aiheuttamia ympäristövaikutuksia, ja yrityksen tuotteiden ja palveluiden, sekä muita yrityksen aiheuttamia välillisiä vaikutuksia ympäristöön. Yrityksen omat ympäristövaikutukset aiheutuvat suoraan sen tuotteiden tuottamisesta, eli yrityksen käyttämien rakennusten, tuotantolaitosten ja koneiden sekä yrityksen työntekijöiden työskentelystä aiheutuvista vaikutuksista. Yhteistyökumppaneiden ympäristövaikutuksia voidaan ajatella samoin kuin omankin, eli kyseisen yrityksen toiminnan aiheuttamia ympäristövaikutuksia. Kolmas osa-alue, muut vaikutukset ympäristöön kattaa sisälleen kaiken sen, mitä tuotteelle tapahtuu, kun se lähtee tuotannosta myytäväksi. (Jussila 2010, 79-80.),

Seuraavissa alaluvuissa kerrotaan työkaluista, joilla yritys voi helpottaa ympäristövastuusta huolehtimista. Ympäristömerkit varmistavat tuotteen ympäristöystävällisyyden. Ympäristöstandardit taas auttavat yritystä ottamaan toiminnassaan huomioon ympäristönäkökulmia.

3.1.1 Ympäristömerkit

Ympäristömerkit kertovat tuotteen alkuperästä, valmistusmaasta tai tuotantotavasta. Alla on esitelty yleisimmät elintarvikkeille määritellyt ympäristömerkit. Myös eri tuotteille ja tuoterhyhmille on tehty omia ympäristömerkkejä, kuten palmuöljylle ja kaloille. Näitä en kuitenkaan avaa tässä opinnäytetyössä enempää. (Suomen Ympäristömerkintä 2017, 4.)

Hyvää Suomesta -ympäristömerkki kertoo siitä, että elintarvike on kotimainen. Tämän merkin saaneet maito-, liha- ja kananmunatuotteet ovat aina sataprosenttisesti suomalaisia tuotteita. Muissa tuoterhyhmissä tämän merkin omistavilla kotimaisten raaka-aineiden osuus on vähintään 75 prosenttia. (Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto 2012.)

Puhtaasti kotimainen -sirkkalehtimerkki on merkki kotimaassa tuotetuille kasviksille, kasvijalosteille, marjoille, hedelmille ja ruokaperunalle. Se on ollut käytössä vuodesta 1989. (Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto 2012.)

Avainlippu taas kertoo, että tuote on valmistettu Suomessa, mutta raaka-aineet eivät välttämättä ole kotimaisia. Tuotteelle voidaan hakea tätä merkkiä, mikäli tuotteen kotimaisuusaste on yli puolet. Kotimaisuusasteeseen sisältyy raaka-aineiden lisäksi myös muita kustannuksia, kuten pakkaus-, kuljetus-, sekä markkinointikustannukset. (Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto 2012.)

Suomessa on kaksi virallista luomumerkkiä, joiden kriteerit ovat samat: ne kuvaavat valvottua luomutuotantoa, mutta eivät alkuperämaata. Eurolehti-merkki vaatii, että tuotteen maatalousperäisistä ainesosista 95 prosentin tulee olla luonnonmukaisia. Luomu - valvottua tuotantoa -merkki, eli niin sanottu aurinko-merkki kertoo, että tuotetta valvotaan suomalaisten viranomaisten toimesta ja sen myöntää Elintarvikevirasto Evira. Tämän merkin alla olevat tuotteet ovat joko valmistettu, pakattu, tai tarroitettu Suomessa. Luomuliitolta voi myös hakea Leppäkerttu-merkkiä kotimaisille luomutuotteille. Näiden tuotteiden tulee täyttää EU:n kriteerien lisäksi Luomuliiton asettamat ehdot tuotteen tuotannossa. (Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto 2012; Ympäristöhallinnan yhteinen verkkopalvelu 2016; Ympäristöosaava ammattilainen 2017.)

Joutsenmerkki on pohjoismainen virallinen ympäristömerkki. Se voidaan myöntää vain ympäristön kannalta parhaille tuotteille. Se arvioi eri ympäristövaikutukset monipuolisesti koko tuotteen elinkaaren ajalta. Ympäristövaikutusten lisäksi kiinnitetään huomiota myös tuotteen laatuun, jonka täytyy olla yhtä hyvä kuin muilla vastaavilla tuotteilla. Pohjoismainen ympäristömerkintälautakunta on vahvistanut ympäristömerkintävaatimukset jo lähes 70 eri tuoteryhmälle, ja sillä on noin 19 000 tuotetta. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 5; Ympäristöhallinnan yhteinen verkkopalvelu 2016; Ympäristöosaava ammattilainen 2017.)

Reilun kaupan merkki on tae siitä, että tuotteen takana olevien kehitysmaiden työläiset ja viljelijät saavat kohtuullisen korvauksen tehdystä työstä, ja palkan lisäksi tuottajille maksetaan lisää paikallisyhteisön hankkeita varten. Tämä järjestelmä vaatii tuottajilta sitoutumista ihmisoikeussopimuksiin sekä ympäristömääräyksiin. Reilun kaupan tavoitteena on vähentää köyhyyttä sekä mahdollistaa työntekijöille ja tuottajille vaikuttaa heidän omaan tulevaisuuteensa. Reilu kauppa noudattaa Kansainvälisen työjärjestön ILO:n sopimuksia ja tuotemerkin alla olevien tuotteiden tuottamiseen ei ole käytetty lapsityövoimaa. Tästä järjestelmästä vastaa Fairtrade Labelling Organizations International (FLO). (Ympäristöosaava ammattilainen 2017; Reilu kauppa ry. 2017.)

3.1.2 Ympäristöstandardit

Standardien tarkoitus on laatia yhteisiä toimintatapoja, ja helpottaa sitä kautta viranomaisien, elinkeinoelämän sekä kuluttajien toimintaa ja elämää. Standardeja luodaan eri alojen yhteistyön varmistamiseksi, tehokkuuden parantamiseksi sekä turvallisuuden takaamiseksi. Kansainvälisesti laajin standardeja laativa järjestö on Iso ja eurooppalaisista EN-standardeista vastaa CEN. Suomessa standardeista vastaa SFS Ry eli Suomen standardisoimisliitto. Suomessa standarditoiminta on hajautettua, ja standardisoimisliitto toimii Suomessa keskusjärjestönä. Varsinaisesta standardisoinnista vastaa Suomen standardisoimisliiton lisäksi vastuualueittain 12 toimialajärjestöä. (Suomen Standardisoimisliitto SFS ry 2017a.)

Kansalliset standardit ovat voimassa vain kyseisissä maissa, ja EN-standardit kaikissa Euroopan talousalueiden maissa. Kansainvälisiä standardeja voidaan käyttää sellaisenaan jokaisessa maassa ja kaikista standardeista SFS-standardien osuus on vain viisi prosenttia. Kansainvälisen kaupan vahvistamiseksi EN-standardien määrää pyritään kasvattamaan. Standardien laadinta on avointa, julkista ja kansainvälistä. Aloitteen standardista voi tehdä kuka tahansa. Standardi tehdään aina tarpeeseen ja sen käyttäminen ja hyödyntäminen on maksutonta. Standardin hankkiminen on kuitenkin maksullista, ja tuottojen avulla rahoitetaan osa standardityöstä. (Suomen Standardisoimisliitto SFS ry 2017a.)

ISO 14000 -sarja antaa työkaluja ja tekniikoita ympäristön suojelun parantamiseen ja ympäristönäkökohtien hallintaan. Sarjan standardit kannustavat aktiiviseen toimintaan ympäristöasioissa. Standardisarjan avulla yritys voi tehostaa raaka-aineiden käyttöä ja omia prosessejaan, sekä vähentää jätteiden ja energian kulutusta. Niiden avulla on saatu luotua maailmanlaajuisesti yhteisiä pelisääntöjä ja ne lisäävät yhteisymmärrystä sekä tekevät yrityksistä vertailukelpoisia. Standardisarjasta vastaa ISO/TC207 Environmental Management ja sen kehittämiseen osallistuu 40 kansainvälistä järjestöä ja asiantuntijoita yli sadasta maasta. (Suomen Standardisoimisliitto SFS ry 2017b.)

Tunnetuin ympäristöstandardi ISO 14001 uudistui vuonna 2015 ja se ohjaa yrityksiä sisällyttämään ympäristöasiat yrityksen strategiaan. Sen tavoitteena on ohjata yrityksiä ajattelemaan riskilähtöisesti ja etsimään ja tunnistamaan riskejä ja mahdollisuuksia. ISO 14004 taas uusittiin vuonna 2016 ja se tarjoaa opastusta, tietoa ja apua yritysten ympäristöjärjestelmien parantamiseen ja kehittämiseen. (Suomen Standardisoimisliitto SFS ry 2017b.)

3.2 Sosiaalinen vastuu

Sosiaalinen vastuu kätkee sisällensä vastuun yrityksen omista työntekijöistä, asiakkaista, yhteistyökumppaneista, paikallisesta väestöstä sekä ihmisistä kaikkialla maapallolla (Ketola 2005, 40.). Yrityksen toiminnan voidaan ajatella vaikuttavan eniten sen omaan henkilöstöön. Länsimaissa sosiaalista vastuuta voi ajatella työturvallisuudesta huolehtimisena, henkilöstön kouluttamisena ja työhyvinvoinnin kehittämisenä yli lainsäädännön velvoitteiden. Sosiaalinen vastuu yritykselle on myös avointa vuorovaikutusta, yhteistyötä ja reilua toimintaa sen yhteistyökumppaneiden kanssa. (Harmaala & Jallinoja 2012, 20-21.)

Yhteiskunnan kannalta ajateltuna sosiaalinen vastuu kattaa sisälleen myös työllisyyden ylläpitämisen ja sen edistämisen esimerkiksi työllistämällä maahanmuuttajia tai syrjäytyneitä. Välikäsitteellisesti yrityksen toiminta vaikuttaa myös sen yhteistyökumppaneihin kuten tavarantoimittajiin ja raaka-aineiden tuottajiin. Sosiaalinen vastuu asiakkaan näkökulmasta ajateltuna on myös sitä, että yritys huolehtii tuotteidensa turvallisuudesta ja kehittää kuluttajansuojaa.

Pohjimmiltaan sosiaalisessa vastuussa on kyse ihmisoikeuksista (Ketola 2005, 40.). (Harmaala & Jallinoja 2012, 20-21.)

3.3 Taloudellinen vastuu

Taloudellinen vastuu on yrityksen omasta kannattavuudesta ja kilpailukyvyistä huolehtimista. Se pitää sisällään myös taloudelliset vaikutukset sen sidosryhmiin eli omistajiin, työntekijöihin, toimittajiin, asiakkaisiin ja koko yhteiskuntaan. Taloudellista vastuuta saatetaan pitää itsestään selvänä asiana yritykselle, sillä voidaan olettaa, että yrityksen tarkoitus on tuottaa sen omistajille voittoa. Positiiviseen tulokseen pyritään, jotta yritys voisi maksaa omistajilleen osinkoja ja rahoittajille lyhennyksiä ja korkoja. Positiivinen tulos myös nostaa oman pääoman arvoa ja osakekurssi nousee. (Ketola 2005, 32; Nieminen 2016, 144.)

Taloudellinen vastuu kattaa sisälleen suorasti ihmisten palkkaamisen ja urakoitsijoiden käyttämisen sekä välillisesti tuotteiden ja palveluiden tuottamisen. Yrityksen täytyy myös maksaa veroja, eli sen toiminta auttaa paikallisyhteisöjä ja yhteiskuntaa kehittymään. Taloudelliseen vastuuseen luetaan myös se, että yritys ei saisi tehdä voittoa ympäristön, työntekijöidensä, tai minkään sidosryhmiensä kustannuksella. Se omalla tavallaan kohtaa myös yrityksen ekologisen ja sosiaalisen vastuun. (Ketola 2005, 32-34.)

Taloudellinen vastuu tarkastelee yrityksen taloudellisia toimintaedellytyksiä pitkällä tähtäimellä ja sitä, miten yrityksen toiminnasta syntyvät tuotot jakautuvat eri sidosryhmille ja alueille. Taloudellinen vastuu tarkastelee siis yrityksen vakavaraisuutta, sidosryhmien saamia taloudellisia hyötyjä, sekä riskienhallintaa. (Jussila 2010, 60.)

4 Hankinta julkisella sektorilla

Mikään yritys ei pärjää yksin. Yritys on osa suurta liiketoimintaverkostoa monien muiden yritysten kanssa, jossa jokaisella on oma tehtävänsä. Verkoston yhteisenä tavoitteena on tuottaa loppukäyttäjälle tuote tai palvelu. Tuotteen valmistus, kehitys, markkinointi, jakelu ja myynti vaativat verkoston. Tässä jokaisella on oma roolinsa, ydinosaamisensa, jonka se osaa parhaiten, ja jonka se pystyy tekemään kilpailukykyisimmin. Kilpailukykyinen tuote syntyy, kun laitetaan yhteen alan parhaimmat toimijat parhaimmalla mahdollisella tavalla. Tällöin siis taitavimmat osaajat tekevät halutuimmat tuotteet, ja hintakilpailukyky saadaan aikaan kustannustehokkuudella. Jokainen yritys on siis osa jotakin verkostoa, ja verkostot kilpailevat asiakkaista markkinoilla. (Nieminen 2016, 9-10.)

Yrityksellä on sekä ydin- että tukitoimintoja. Ydintoimintoja ovat yrityksen omaan ydinosaamiseen liittyvät toiminnot. Tukitoimintoja ovat muun muassa hankinta, eli yrityksen ulkoisten

resurssien hallintaa niin, että tarvittavien tuotteiden ja palveluiden saatavuus turvataan parhailla mahdollisilla ehdoilla. Tällä tukitoiminnolla varmistetaan, että yrityksen ydintoiminnot sujuvat moitteettomasti. Yrityksen näkökulmasta taidokkaalla hankinnalla voidaan edistää kilpailukykyä, eli lisätä kustannustehokkuutta ja tuoda lisäarvoa asiakkaalle koko toimitusketjussa. Hankinnan piiriin kuuluvat siis kaikki tuotteet ja palvelut, jotka yritys ostaa ulkopuolelta. Hankinnasta käytettäviä käsitteitä ovat Suomessa myös osto, ostotoiminta, strateginen tai operatiivinen hankinta, sekä hankintatoimi. Englanninkielisiä termejä hankinnoista puhuttaessa ovat muun muassa procurement, sourcing ja purchasing. (Nieminen 2016, 10, 11.)

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan julkisen sektorin, eli hankintalainsäädännön piiriin kuuluvien hankintayksiköiden tekemiä hankintoja. Hankintalainsäädännön piiriin kuuluvat valtion, kuntien ja kuntayhtymien viranomaiset, valtion ja julkisoikeudelliset liikelaitokset, kirkot, seurakunnat sekä sellaiset hankintojen tekijät, jotka ovat saaneet hankintoja varten tukea yli puolet kyseisen hankinnan arvosta. Julkisen sektorin rahoitus toimii pääosin veroilla. (Hankintalaki, 5 §; Tilastokeskus 2017.)

Julkiset hankinnat ovat sellaisia palvelu-, tavara- ja rakennusurakkahankintoja, joita valtio, kunnat ja muut julkiset hankintayksiköt tekevät julkisilla varoilla. Hankintoja sääntelee suurimmaksi osaksi EU-sääntely. Sääntely tarkoittaa tässä tapauksessa sitä, millaisen menettelyn kautta julkista hankintaa tulee toteuttaa. Suomessa sääntelystä vastaa työ- ja elinkeinoministeriö. Julkisten hankintojen tulee toteutua avoimesti, syrjimättömästi ja tasapuolisesti. (Elinkeinoelämän keskusliitto 2017a.)

4.1 Hankintalainsäädäntö

”Lain tavoitteena on tehostaa julkisten varojen käyttöä, edistää laadukkaiden, innovatiivisten ja kestävien hankintojen tekemistä, sekä turvata yritysten ja muiden yhteisöjen tasapuoliset mahdollisuudet tarjota tavaroita, palveluja ja rakennusurakoita julkisten hankintojen tarjouskilpailuissa.” (Hankintalaki, 2 §.)

Hankintalaki määrittelee raamit julkisen sektorin hankinnoille. Hankintalainsäädäntöön tehtiin uudistuksia, jotka astuivat voimaan 1.1.2017. Hankintalaki velvoittaa hankintayksiköitä järjestämään toimintaansa niin, että hankinnat toteutetaan suunnitelmallisesti, laadukkaasti ja taloudellisesti huomioimalla myös ympäristö- ja sosiaaliset näkökohdat. Tässä opinnäytetyössä käsitellään hankintalainsäädäntöä vain elintarvikehankintojen osalta. (Hankintalaki, 2 §.)

Hankintalainsäädäntöä sovelletaan julkisen sektorin tekemiin hankintoihin, jotka ylittävät kansalliset tai Euroopan Unionin määrittelemät EU-kynnysarvot. Hankintalaissa on suoraan EU:lta tulevat tiukemmat säädökset EU-kynnysarvot ylittävälle hankinnoille. EU-kynnysarvot

ovat valtion keskushallintoviranomaisten hankinnoissa 135 000 euroa ja muiden hankintaviranomaisten hankinnoissa 209 000 euroa. Hankintalaki määrittelee myös hankintayksikön kansalliset kynnsarvot ylittäviä hankintoja. Kansalliset kynnsarvot ovat tavarahankinnoissa 60 000 euroa. Nämä kaikki summat lasketaan ilman arvonlisäveroa. Hankintalainsäädäntö kieltää jakamasta hankintoja osiin ja tavarahankintoja ei saa liittää esimerkiksi rakennusurakkaan. Hankintoja ei saa myöskään keinotekoisesti yhdistellä. (Hankintalaki, 25 §, 26 §, 31 §; Hilma julkiset hankinnat 2017b.)

4.1.1 Hankintamenettelyt EU-kynnsarvot ylittäviin hankintoihin

Hankintalainsäädännön mukaan EU:n kynnsarvot ylittävät hankinnat tulee kilpailuttaa jollakin alla olevalla tavalla ja hankinnasta tulee julkaista hankintailmoitus Internetissä sille tarkoitetulla sivustolla. Hankintailmoitukseen tulee käyttää sille tarkoitettua vakiolomaketta. Alla esittelen lyhyesti hankintayksiköiden hankintamenettelyvaihtoehdot eri tilanteisiin EU-kynnsarvot ylittävissä hankinnoissa.

Ensisijaisesti käytetään avointa tai rajoitettua hankintamenettelyä. Avoimessa menettelyssä hankintailmoitus julkaistaan ja tarjouskilpailuun voivat osallistua kaikki halukkaat toimittajat tarjouksellaan. Kun tarjouspyyntö ja hankintailmoitus on julkaistu, voi hankintayksikkö lähettää tarjouspyynnön sopiviksi katsovilleen toimijoille. (Hankintalaki, 32 §.)

Rajoitetussa menettelyssä kaikki halukkaat toimittajat voivat pyytää lupaa osallistua, joista hankintayksikkö valitsee ehdokkaat, jotka voivat tehdä tarjouksen. Rajoitetussa menettelyssä hankintayksikkö voi etukäteen rajata tarjoaja-ehdokkaiden määrää, jolloin hankintailmoituksessa tulee ilmoittaa ehdokkaiden sekä vähimmäis- että enimmäismäärän. Hankintayksikön tulee valita ehdokkaat soveltuvuuden ja arviointiperusteiden mukaan, jotka hankintailmoituksessa on mainittu. Ehdokkaita tulee olla, riippuen hankinnan koosta ja laadusta, riittävä määrä, jotta voidaan varmistaa todellinen kilpailu. Tässä menettelytavassa ehdokkaita tulee olla vähintään viisi, ellei sopivia ehdokkaita ole vähemmän. Tällöin tarjouksen voi pyytää kaikilta soveltuvuusvaatimukset täyttäneiltä tarjoajilta. (Hankintalaki, 33 §.)

Neuvottelumenettelyssä toimittajat voivat pyytää lupaa osallistua tarjouskilpailuun. Hankintailmoituksessa tulee kuvata tarve ja hankittavien tuotteiden ominaisuudet, sekä ilmoittaa kokonaistaloudellisen edullisuuden perusteet. Hankintailmoituksen tekijä neuvottelee sopimuksen ehdoista valitsemiensa tarjoajien kanssa. Tässäkin menetelmässä voidaan rajata neuvotteluihin kutsuttavien tarjoajien määrää, joka tulee ilmoittaa hankintailmoituksessa. Todellisen kilpailun varmistamiseksi ehdokkaita tulee olla vähintään kolme. Jos tarjoajia on vähemmän, voi hankintayksikkö pyytää kaikilta soveltuvuusvaatimukset täyttäviltä ehdokkailta tarjouksen. Vain ne tarjoajat voidaan hyväksyä, jotka ovat täyttäneet hankintailmoituksessa mainitut kriteerit ja toimittaneet osallistumishakemuksen. (Hankintalaki, 34 §.)

Hankintalain (Hankintalaki, 34 §.) mukaan neuvottelumenettelyä voidaan käyttää, mikäli

- hankintayksikön tarpeita ei voida täyttää jo olemassa olevilla ratkaisulla
- hankintaan kuuluu suunnittelua tai innovatiivisuutta
- hankinnan kohteen kuvausta ei voida laatia tarpeeksi tarkasti viitaten standardiin tai muuhun tekniseen eritelämään tai arviointiin
- hankinta on monimutkainen, luonteeltaan erityinen, tai sillä on oikeudellisia tai rahoituksen muotoon liittyviä syitä ja hankintasopimusta ei voida tehdä ilman etukäteisneuvotteluita
- hankintayksikkö on saanut aiemmin käyttäessään avointa tai rajoitettua menetelmää, tarjouksia, joita ei voida hyväksyä, tai ne eivät vastanneet tarjouspyyntöä

Kilpailullisessa neuvottelumenettelyssä halukkaat toimittajat voivat pyytää saada osallistua tarjouskilpailuun. Tämän jälkeen hankintayksikkö neuvottelee hyväksymiensä ehdokkaiden kanssa mahdollisista keinoista tarpeidensa täyttämiseen. Tämän menettelyn voi valita, mikäli hankintaan kuuluu suunnittelua tai innovatiivisia ratkaisuita. Kokonaistaloudellisen edullisuuden perusteena tulee käyttää parasta hinta-laatusuhdetta, ja vertailuperusteet on ilmoitettava hankintailmoituksessa. Neuvotteluun kutsuttavien ehdokkaiden määrää voi rajata ja ehdokkaiden vähimmäismäärä on ilmoitettava ilmoituksessa. Tässä menettelyssä tarjoajia tulee olla vähintään kolme. Jos sopivia ehdokkaita ei löydy tätäkään määrää, voidaan neuvotteluja käydä kaikki soveltuvuusvaatimukset täyttävien tarjoajien kanssa. Hankintailmoituksessa määritellyt soveltuvuuskriteerit sekä arviointiperusteet tulee kuitenkin toteuttaa neuvotteluihin otettavalta tarjoajalta ja osallistumishakemuksen tulee olla toimitettu. Neuvottelut voidaan tehdä vaiheittain, josta tulee ilmoittaa hankintailmoituksessa. Kilpailulliseen neuvottelumenettelyyn osallistuville toimittajille voidaan antaa raha- tai muita palkkioita tai palkintoja. (Hankintalaki, 34 §, 36 §.)

Innovaatiokumppanuus-menetelmä tavoittelee innovatiivisen tuotteen tai palvelun kehittämistä ja sen tuloksena tuotteen tai palvelun hankkimista. Tätä menetelmää voidaan käyttää, mikäli hankintayksikön tarvetta ei voida täyttää jo olemassa olevilla tuotteilla tai palveluilla. Kaikki halukkaat voivat pyytää lupaa osallistua tarjouskilpailuun. Tarjoajien määrää voidaan ennalta rajoittaa, kunhan se mainitaan hankintailmoituksessa. Tässäkin menetelmässä osallistujien tulee toimittaa vaadittu osallistumishakemus ja ilmoituksessa mainittujen kriteereiden tulee täytyä. Arvioitavana ovat ehdokkaiden valmiudet tutkimukseen, kehittämiseen sekä innovatiivisiin ratkaisuihin ja niiden kehittämiseen ja toteuttamiseen. Neuvotteluihin tulee kutsua vähintään kolme ehdokasta, ja mikäli hakijoita on vähemmän, tulee pyytää alustava tarjous kaikilta soveltuvuusvaatimukset täyttäviltä tarjoajilta. (Hankintalaki, 38 §.)

Hankintayksikkö voi käyttää menetelmänä myös suoramankintaa, eli neuvotella valitsemiensa toimittajien kanssa hankintasopimuksen ehdoista ilman, että hankintailmoitusta julkaistaan etukäteen. Suoramankinta-menetelmän voi valita, mikäli avoimessa tai rajoitetussa menetelmässä ei ole saatu lainkaan tai siihen soveltuvia osallistumishakemuksia tai tarjouksia. Tarjouspyynnön ehtoja ei saa kuitenkaan tässä vaiheessa olennaisesti muuntaa. Suoramankinta-menetelmää voidaan käyttää myös, mikäli vain tietty tarjoaja voi täyttää hankinnan kriteerit teknisestä tai yksinoikeuden suojaamiseen liittyvästä syystä. Tällöin kuitenkin tulee varmistaa, ettei kyseiselle tuotteelle ole vaihtoehtoja tai korvaavaa vaihtoehtoa, ja että kilpailua ei vääristetä hankintaehtoja keinotekoisesti kaventamalla. Suoramankinta-menetelmää voidaan käyttää myös, mikäli hankintayksiköllä on siitä riippumattomasta ennalta arvaamattomasta syystä äärimmäinen kiire tai mikäli tuote koskee perushyödykemarkkinoilla noteerat-
tuja ja sieltä hankittavia tuotteita. (Hankintalaki, 40 §.)

Puitejärjestely on yhden tai usean hankintayksikön ja yhden tai usean toimittajan välinen sopimus hankinnoista. Sen tavoitteena on vahvistaa jonkin tietyn ajan sisällä tehtäviä hankintasopimusten hintoja, määriä ja muita ehtoja. Myös puitejärjestelyn toimittajat tulee valita yllä olevien hankintalainsäädännössä määriteltyjen menettelyiden mukaisesti. Puitejärjestelyyn voidaan valita yksi tai useampi toimittaja. Määrä tulee ilmoittaa ennakoon hankintailmoituksessa, neuvottelukutsussa tai tarjouspyynnössä. Usean toimittajan puitejärjestelyyn tulee valita toimittajia ennalta ilmoitettu määrä, mikäli soveltuvuusvaatimukset täyttäviä tarjoajia ja hyväksyttäviä tarjouksia vain on riittävästi. Puitejärjestelysopimus voi olla voimassa enintään neljä vuotta, mutta perustellusta syystä sopimusta voi pidentää. Puitejärjestelyssä hankintasopimukset tulee tehdä niiden toimittajien ja hankintayksiköiden kesken, jotka on ilmoitettu kilpailutuksen hankinta-asiakirjoissa. Puitejärjestelyn ehtoihin ei saa tehdä suuria muutoksia sen voimassaoloaikana. (Hankintalaki, 42 §.)

Dynaaminen hankintajärjestelmä tarkoittaa sitä, että hankintamenettely tehdään täysin sähköisesti. Se voidaan tehdä vain tavanomaisille ja markkinoilla yleisesti oleville hankinnoille. Hankintailmoituksessa tulee ilmoittaa hankinnan luonne ja määrä, sekä tekniset järjestelmät ja eritelmät jotka koskevat sähköisiä välineitä ja viestintäyhteyttä. Menettelyyn voi osallistua kuka vain soveltuvuusehdot täyttävä tarjoaja menettelyn keston aikana. Tässä menettelyssä tulee käyttää vain sähköisiä tapoja viestiä, ja noudattaa rajoitetun menettelyn sääntelyä. Dynaaminen hankintajärjestelmä voi jakaa hankinnat luokkiin esimerkiksi tavarat ja palvelut erikseen, jolloin myös jokaiselle luokalle voidaan määritellä erilliset soveltuvuusvaatimukset. Jokainen hankinta järjestelmän sisällä tulee kilpailuttaa. Järjestelmään osallistumisen tulee olla maksutonta tarjoajille ja tarjoajien määrää ei saa rajoittaa. Hankintayksikkö voi dynaamisista menetelmää käyttäessään vaatia tarjousten jättämistä sähköisen luettelon muodossa. (Hankintalaki, 49 §, 50 §, 51 §, 52 §, 53 §.)

Mikäli hankintamenettelyssä on käytössä sähköinen tietojenvaihto, voi hankintayksikkö vaatia tarjousten esittämistä sähköisen luettelon muodossa. Mikäli hankintayksikkö haluaa käyttää sähköistä luetteloa, tulee hankintayksikön kertoa hankintailmoituksessa, sekä tiedot luettelon muodosta, laitteista, teknisistä järjestelmistä jne. Tässä muodossa esitettäviin tarjouksiin voidaan tarvittaessa liittää täydentäviä asiakirjoja. Hankintayksikölle toimitettavat sähköiset luettelot tulee laatia ja toimittaa hankintayksikölle sille asetettujen vaatimusten mukaisesti. (Hankintalaki, 53 §.)

Hankintailmoitukseen täytyy määritellä määräajat osallistumiselle. Niitä asetettaessa on huomioitava tarjousten laatimiseen ja toimittamiseen vaatima aika, hankinnan laatu sekä monitahoisuus. Jos tarjouksen teko vaatii joidenkin tietojen ja asiakirjojen tarkastelua, tai toteutuspaikkaan tutustumista, tulee määräaikojen olla pidempiä kuin seuraavat mainitut. Avoimessa menettelyssä hankintailmoituksen julkaisemiseen lähettämisestä tulee tarjoajilla olla 35 päivää aikaa vastata tarjoukseen. Rajoitetussa, neuvottelu-, ja kilpailullisessa neuvottelumenettelyssä ja innovaatiokumppanuudessa osallistumishakemuksen toimittamiselle täytyy varata 30 päivää. Rajoitetussa menettelyssä itse tarjouksentekoaajan täytyy olla vähintään 30 päivää. Neuvottelumenettely ja innovaatiokumppanuus taas vaativat 30 päivää alustavien tarjousten tekoon ja toimittamiseen. Määräaikaa voidaan mahdollisesti lyhentää osassa menettelyistä, mikäli tarjoukset voidaan jättää hankintayksikölle sähköisessä muodossa. (Hankintalaki, 56 §.)

Valtion keskushallintoviranomaisten ulkopuoliset hankintayksiköt voivat sopia tarjouksen määräajan tarjouskilpailuun hyväksytyjen ehdokkaiden kanssa, mutta sen tulee olla kaikille tarjoajille sama. Määräajan tulee olla vähintään 10 päivää siitä päivästä, kun kutsu tarjouksen lähettämisestä on toimitettu tarjoajille. Hankintayksiköiden tulee pidentää määräaikaa, mikäli toimittaja ei ole saanut tarvitsemiaan tietoja viimeistään kuusi tai nopeutetussa menettelyssä neljä päivää ennen tarjouksen jättöpäivää, tai mikäli tarjouspyyntöön tai muihin merkittäviin asiakirjoihin tehdään suuria muutoksia. Määräaikoja tarvitsee pidentää vain, mikäli oleelliset tiedot puuttuvat ja muutokset ovat merkittäviä. (Hankintalaki, 56 §.)

Nopeutetussa menettelyssä avoimen, rajoitetun ja neuvottelumenettelyn vastausaikoja voidaan lyhentää, mikäli määräaikojen noudattaminen on hankintayksikön ennalta arvaamattoman kiireen takia välttämätöntä. Avoimessa menettelyssä vähimmäisaika tarjouksen jättämiselle on 15 päivää, ja rajoitetussa sekä neuvottelumenettelyssä 15 päivää osallistumishakemuksen jättämiselle. Rajoitetussa ja neuvottelumenettelyssä tarjouksen jättämiseen on varattava aikaa 10 päivää. Mikäli hankintayksikkö on tehnyt ennakkoilmoituksen hankinnasta, voidaan määräaikoja lyhentää avoimen kohdalla 15 päivään ja rajoitetussa ja neuvottelumenettelyssä 10 päivään. (Hankintalaki, 57 §.)

4.1.2 Muut säännökset EU-kynnysarvot ylittäviin hankintoihin

Hankintayksikön tulee tehdä hankintailmoitus EU-kynnysarvot ylittävistä hankinnoista. Hankintailmoituksissa tulee käyttää EU-vakiolomakkeita ja yhteistä hankintalaissa määriteltyä viitenimikkeistöä. Ilmoituksessa tulee olla hankintadirektiivin vaatimat tiedot. Hankintailmoitus tulee julkaista sähköisesti osoitteessa www.hankintailmoitukset.fi. (Hankintalaki, 58 §, 59 §, 60 §.)

Hankintailmoituksen voi julkaista ennakoon, mikäli hankinnan arvo ylittää EU-kynnysarvot. Ennakkoilmoituksen voi julkaista aikaisintaan 12 kuukautta ja viimeistään 35 päivää ennen hankintailmoituksen normaalia julkaisua. Ennakkoilmoituksessa tulee olla vakiolomakkeen mukaiset ja kaikki hankintayksikössä ilmoituksen tekohetkellä olevat tiedot. (Hankintalaki, 61 §.)

Tarjoukset, osallistumishakemukset ja muu tietojenvaihto tulee olla mahdollista lähettää sähköisessä muodossa. Käytettävien järjestelmien tulee olla kaikille saatavilla, ja toimia yhteen kaikkien yleisesti käytössä olevien tieto- ja viestintäteknologisten laitteiden kanssa. Mikäli kuitenkin sähköinen menettely vaatii erityisiä välineitä tai ohjelmia, tai muussa poikkeustapauksessa, voidaan tietojenvaihto suorittaa postin välityksellä. (Hankintalaki, 62 §.)

Hankintayksikön tulee varmistaa tietoturvallisuuden säilyminen koko kilpailutuksen ajan. Osallistumishakemukset ja tarjoukset tulee käsitellä luottamuksellisesti, ja niitä ei saa paljastaa ennen määräajan päättymistä. Hankintayksikön tulee määritellä turvallisuustaso, joka vaaditaan joka vaiheessa ja se tulee asettaa riskeihin nähden sopivaksi. (Hankintalaki, 64 §.)

Hankintayksikkö voi tehdä markkinakartoitusta ennen hankintamenettelyn aloittamista, ja keskustella toimittajien kanssa tulevien hankintojensa suunnitelmista ja vaatimuksista. Markkinakartoituksen tekeminen ei kuitenkaan saa vääristää kilpailua. Tarjouspyyntöä ja muita asiakirjoja ja liitteitä luodessa tulee varmistaa, että tarjoajat voivat antaa keskenään vertailukelpoisia tarjouksia. Kuviossa 2 esitellään EU-kynnysarvot ylittävän tarjouspyynnön sisältö. (Hankintalaki, 65 §, 66 §, 67 §.)

EU-kynnysarvot ylittävien hankintojen tarjouspyyntöjen säännelty sisältö

- Hankinnan kohteen määrittely ja laatuvaatimukset
- Viittaus julkaistuun hankintailmoitukseen
- Tarjousten teon
  - määräaika
  - toimitusosoite
  - kieli
  - asiakirjojen muoto ja esittäminen
- Neuvottelujen alkamispäivä sekä käytettävä kieli (vain kilpailullisessa neuvottelumenettelyssä)
- Vaatimukset koskien ehdokkaiden/tarjoajien
  - taloudellista tilannetta
  - ammattipätevyyttä
  - teknistä soveltuvuutta
  - tai muut seikat
- Pyyntö eurooppalaisen hankinta-asiakirjan täyttämistä sekä soveltuvuusasiakirjoista
- Kokonaistaloudellisen edullisuuden perusteet ja painoarvot, kohtuullinen vaihteluväli tai poikkeustapauksissa vertailuperusteiden tärkeysjärjestys
- Tarjousten voimassaoloaika
- Keskeiset sopimusehdot
- Muut olennaiset tiedot

Kuvio 2. EU-kynnysarvot ylittävän hankinnan tarjouspyynnön sisältö. (Hankintalaki, 68 §.)

Hankinnan kohde tulee määritellä hankintailmoituksessa mahdollisimman tarkasti ja siinä tulee ilmoittaa elintarvikkeilta vaaditut ominaisuudet. Määritelmällä ei saa perusteettomasti rajoittaa kilpailua. Mikäli hankintayksikkö haluaa käyttää tarjouspyynnössään määritelmän apuna esimerkiksi eurooppalaisia standardeja tai ympäristömerkkejä, se voi laittaa vaatimuksen standardista tai merkistä ja lisätä ilmaisun ”tai vastaava” sen perään. Tällöin tarjoaja voi tarjota vastaavaa tuotetta, jolle ei ole esimerkiksi ympäristömerkkiä, mutta se täyttää vaaditut kriteerit. Tarjoajan täytyy kuitenkin pystyä todistamaan luotettavasti kriteereiden täyttyminen. (Hankintalaki, 71 §, 72 §.)

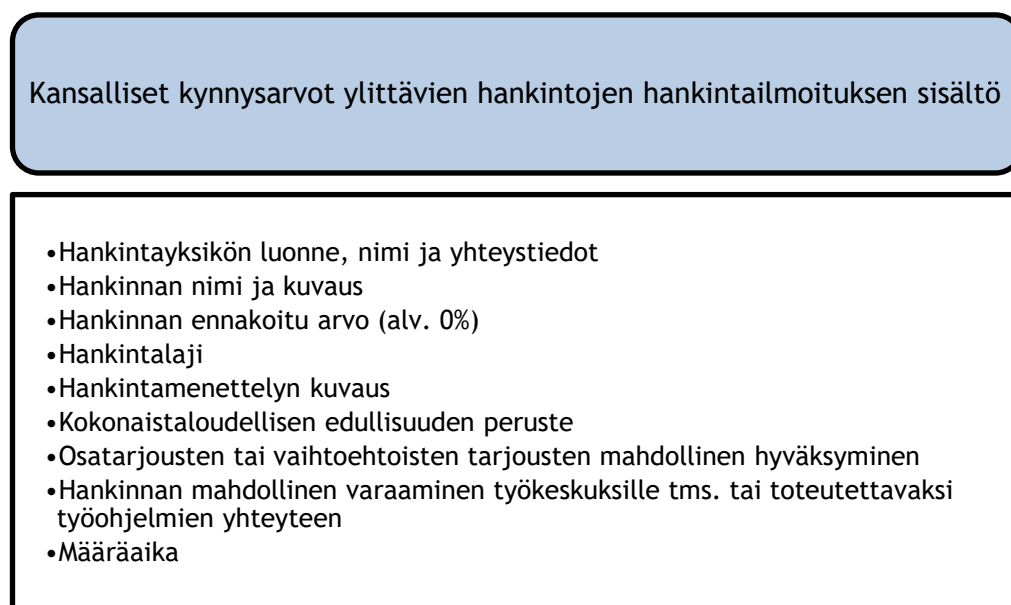
Hankintayksikön tulee tarkistaa saamansa tarjoukset, sekä niiden tarjoajat. Tarjouksen tulee olla hankintailmoituksessa esitettyjen vaatimusten mukainen ja tarjoajan tulee täyttää hankintayksikön tarjoajalle asetetut soveltuvuusvaatimukset. Hankintalaki on myös asettanut tarjoajan poissulkemisperusteet, joita tulee noudattaa. Poissulkemisperusteita voivat olla esimerkiksi tarjoajan rikosrekisteri tai taloudellinen epävakaisuus. (Hankintalaki, 79 §, 80 §.)

Hankintayksikön tulee valita kokonaistaloudellisesti edullisin tarjous. Tämä tarkoittaa käytännössä kustannuksiltaan edullisinta, hinnaltaan halvinta, tai hinta-laatusuhteeltaan parasta

tarjousta. Laadun vertailuperusteina voidaan käyttää esimerkiksi ympäristöllisiä, sosiaalisia, yhteiskunnallisia näkökohtia tai innovatiivisia ominaisuuksia. Vertailuperusteet tulee ilmoittaa hankintailmoituksessa. (Hankintalaki, 93 §.)

4.1.3 Kansallisiin hankintoihin sovellettavat säännökset

Tämän luvun säännöksiä sovelletaan kansalliset kynnysarvot ylittäviin, mutta EU-kynnysarvot alittaviin tavarahankintoihin. Hankintamenettelyn tulee noudattaa julkisille hankinnoille laadittuja periaatteita, ja kohdella hankintamenettelyyn osallistujia ja muita toimittajia tasapuolisesti ja syrjimättömästi. Hankintayksikön tulee ottaa huomioon suhteellisuusvaatimukset ja toiminnan täytyy olla avointa. Julkaistavan hankintailmoituksen tulee olla hankintaa kuvaava ja siinä on mainittava käytettävä hankintamenettely. Ilmoituksessa pitää käyttää kansallista hankintailmoituslomaketta ja se tulee julkaista EU-ilmoituksen tavoin osoitteessa www.hankintailmoitukset.fi. Hankintailmoitus voidaan julkaista joko suomen- tai ruotsinkielisenä. Kuviossa 3 esitellään kansalliset kynnysarvot ylittävän hankintailmoituksen sisältö. (Hankintalaki, 3 §, 99 §, 100 §, 101 §, 102 §.)

Kuvio 3. Kansalliset kynnysarvot ylittävän hankintailmoituksen sisältö. (Hankintalaki, 102 §.)

Hankintailmoituksessa tulee myös käyttää vaadittua viitenimikkeistöä. Mikäli hankintayksikkö asettaa tarjoajille soveltuvuusvaatimuksia, tulee ne ilmoittaa hankintailmoituksessa. Tällöin ilmoituksesta täytyy käydä ilmi, mistä vaatimuksista voi saada lisätietoa sekä mistä ja miten niiden todentamiseksi tarjoaja voi hakea tarvittavia asiakirjoja. Myös tarjoajaehdokkaiden määrän rajoittamisesta tulee mainita hankintailmoituksessa. Hankintailmoituksen tietoja voi-

daan tarkentaa muualta saatavilla olevilla tiedoilla, josta täytyy hankintailmoituksessa informoida. Hankintayksikkö voi valita tavan tietojenvaihtoon, mutta käytettyjen viestintävälineiden tulee olla yleisesti käytettävissä. (Hankintalaki, 102 §, 103 §.)

Hankintayksikkö laatii tarjouspyynnön kirjallisesti, ja niin että sen perusteella toimittajat voivat antaa keskenään vertailukelpoisia tarjouksia. Tarjoajan täytyy osoittaa tarjouksessaan, että tarjouspyynnössä vaaditut vaatimukset tuotteelle täyttyvät. Jos tarjoajan tarjous ei vastaa hankintailmoitusta, tarjouspyyntöä tai tarjousmenettelyn ehtoja, tulee se sulkea pois kilpailusta. Tarjoajalta voidaan kuitenkin pyytää määrääjän puitteissa täydennyksiä, tarkennuksia ja lisäämään puutteellisia tai korjaamaan virheellisiä asiakirjoja tai tietoja. (Hankintalaki, 104 §.)

Hankintayksikkö voi laatia soveltuvuusehdot tarjoajalle, jotka tulee ilmoittaa hankintailmoituksessa tai tarjouspyynnössä. Soveltuvuusvaatimusten tulee olla oikeassa suhteessa itse hankintaan. Hankintayksikön tulee sulkea tarjouskilpailusta ehdokkaat, jotka eivät täytä asetettuja vaatimuksia. Hankintayksikkö voi vaatia ehdokkaalta tarjouksen mukana vakuutuksen siitä, että tarjoaja täyttää soveltuvuusstandardit. Tarjoajan kelpoisuus tulee tarkistaa ennen sopimuksen allekirjoittamista. (Hankintalaki, 105 §.)

Hankintayksikön tulee valita kokonaistaloudellisesti edullisin tarjous. Tämä tarkoittaa sitä, että valittavan tarjouksen tulee olla kokonaiskustannuksiltaan tai hinnaltaan edullisin, tai hinta-laatusuhteeltaan paras. Hankintayksikön täytyy noudattaa hankintailmoituksessa mainitsemaansa kokonaistaloudellisen edullisuuden perustetta sekä muita ilmoittamiensa vertailuperusteita. Hankintayksikön tulee olla puolueeton tehdessään valintaa. (Hankintalaki, 106 §.)

Kansallisten kynnysarvojen alittavat hankinnat voi myös julkaista hankintailmoituksille tarkoitettussa palvelussa, mutta se ei ole pakollista. Hankintayksikkö voi käyttää julkaisemisen tarpeellisuudesta omaa harkintaansa. (Hilma julkiset hankinnat 2017a.)

4.1.4 Yhteiset säännökset hankintapäätöksistä ja -sopimuksista

Tarjouskilpailutuksen jälkeen hankintayksikön tulee tehdä kirjallinen perusteltu päätös, miksi juuri kyseinen tarjoaja voitti tarjouskilpailun. Päätöksessä tulee käydä ilmi tarjousten vertailuperusteet ja mahdolliset tarjousten tai tarjoajien hylkäämisen perusteet. Puitejärjestelyä koskevan hankinnan kilpailuttamisessa tulee ilmoittaa seikat joissa käy ilmi, että sille asetettuja vertailu- ja valintaperusteita on noudatettu. Puitejärjestelyssä tätä päätöstä ei tarvitse tehdä, mikäli hankinta tehdään ilman kilpailuttamista puitejärjestelyn vahvistettujen ehtojen mukaisesti tai jos puitejärjestelyn hankinnan arvo ei ylitä EU-kynnysarvoa. (Hankintalaki, 123 §.)

EU-kynnysarvojen ylittävistä hankintasopimuksista, puitejärjestelystä ja dynaamisen hankintajärjestelmän perustamisesta tulee tehdä kertomus niiden seikkojen osalta jotka eivät vielä tule ilmi hankintapäätöksessä, jälki-ilmoituksessa tai muissa hankinta-asiakirjoissa. Puitejärjestelyyn perustuvassa hankinnassa hankintayksikön ei tarvitse tehdä tässä pykälässä tarkoitettua kertomusta, mikäli hankinta tehdään puitejärjestelyssä vahvistettujen ehtojen mukaisesti ilman kilpailuttamista. (Hankintalaki, 124 §.)

Hankintayksikön on dokumentoitava riittävästi hankintamenettelyn eri vaiheet ja niihin liittyvät ratkaisut. Asiakirjoja tulee säilyttää vähintään kolmen vuoden ajan hankintasopimuksen tekemisestä. Kertomus on pyynnöstä toimitettava Euroopan komissiolle ja Työ- ja elinkeinoministeriölle. Hankintamenettelyn voi keskeyttää ainoastaan perustellusta ja todellisesta syystä (Hankintalaki, 125 §.). Hankintayksikön tulee säilyttää jäljennökset kaikista tavarahan- kintasopimuksista joiden arvo ylittää 1 000 000 euroa ainakin sopimuksen voimassaolon ajan (Hankintalaki, 170 §.). (Hankintalaki, 124 §.)

4.1.5 Hankintojen valvonta

Hankintoja valvotaan Kilpailu- ja kuluttajaviraston toimesta. Kuka tahansa voi tehdä toimen- pidepyynnön virastolle hankintayksikön hankintamenettelyn lainmukaisuuden tutkimiseksi. Tutkimuksissa noudatetaan Hallintolakia hallintokantelusta. Kilpailu- ja kuluttajavirasto voi myös oma-aloitteisesti alkaa tutkia hankintamenettelyitä. Kilpailu- ja kuluttajavirasto voi kieltää kokonaan tai osittain laittamasta hankintapäätöstä täytäntöön, mutta se ei voi perua jo tehtyjä hankintasopimuksia. Mikäli asian tutkinta on kesken, voidaan hankintayksiköltä pyy- tää kirjallinen sitoumus olla laittamatta hankintapäätöstä täytäntöön. (Hankintalaki, 139 §, 140 §.)

Mikäli hankintayksikkö on ehtinyt jo tehdä hankintapäätöksen EU-kynnysarvot ylittävästä han- kinnasta, voi Kilpailu- ja kuluttajavirasto pyytää markkinaoikeudelta tehottomuusseuraamuk- sen tai seuraamusmaksun määräämistä tai sopimuskauden lyhentämistä. Tarvittaessa virasto voi vaatia hankintapäätöksen kumoamista, mikäli virasto on esittänyt tehottomuusseuraauksen määräämistä. Tämä tulee tehdä kuuden kuukauden sisällä hankintasopimuksen allekirjoitta- misesta. Hankintasopimuksen tekijät ovat velvollisia antamaan Kilpailu- ja kuluttajavirastolle kaikki tarvittavat tiedot ja asiakirjat hankintamenettelyn lainmukaisuuden selvittämiseksi. Tiedot tulee esittää pyydettyä kirjallisina. Kilpailu- ja kuluttajavirasto voi salassapitosään- nösten estämättä luovuttaa valvonnassa saamiensa tietoja tai asiakirjoja muille viranomai- sille, mikäli se on tarpeellista. Viranomainen voi olla tällaisessa tapauksessa esimerkiksi Vero- hallinto, Patentti- ja rekisterihallitus, työviranomainen tai ulosottolaitos. (Hankintalaki, 141 §, 142 §, 143 §.)

Kilpailu- ja kuluttajaviraston tulee tehdä raportti omasta valvontatoiminnastaan joka vuosi. Se sisältää yhteenvedon havaituista lainvastaisista tai avoimuuden tai syrjimättömyyden kannalta huonoista menettelytavoista ja niiden taustoista, toimenpiteitä aiheuttaneista tapauksista ja niiden määristä ja sisällöistä. Raportti sisältää myös tiedot tehdyistä kielloista ja esityksistä markkinaoikeudelle sekä niistä saaduista tuomioistuinpäätöksistä. (Hankintalaki, 144 §.)

4.2 Voimassa olevat Valtioneuvoston periaatepäätökset

Valtioneuvosto päätti 30.12.2015, että osa edellisen hallituksen julkisia hankintoja koskevista strategisista linjauksista jää voimaan. Näitä olivat vuonna 2013 hyväksytyt periaatepäätökset luomu- ja lähiruokaohjelmien luomisesta ja kehittämisestä. Voimaan jäivät periaatepäätökset energiaratkaisujen kehittämisestä (cleantech), sekä Kestävästä kulutuksesta ja tuotannosta ”Vähemmästä viisaammin”. (Valtioneuvosto 2017.)

Edellisen hallituksen linjaukset ovat näissä asioissa siis edelleen ajankohtaisia. Myös tämän hetkinen hallitus haluaa kannustaa kuntia ja maakuntia lähi- ja luomuruoan käyttöön sekä laadun ja tuoreuden korostamiseen julkisissa hankinnoissa. Vuonna 2016 tehtiin uusi periaatepäätös, joka käsittelee julkisten hankintojen vastuullisuutta ja määrittelee sille arviointiperusteita tuoteryhmittäin. (Valtioneuvosto 2017.)

4.2.1 Vastuullisuus julkisissa hankinnoissa 2016

Vuonna 2016 Valtioneuvoston tekemä periaatepäätös ohjeistaa julkisten elintarvike- ja ruokapalveluhankintoja. Se sisältää vertailukriteereitä, jotka koskevat viljelytapoja, elintarviketurvallisuutta, sekä eläinten hyvinvointia edistäviä tuotanto-olosuhteita. Periaatepäätöksen tavoitteena on ohjeistaa julkinen sektori tekemään hankintoja niin, että huomio kiinnittyisi hyviin tuotantotapoihin. Periaatepäätös on tukena pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelman tavoitteisiin parantaa kotimaisen ruuantuotannon kilpailukykyä ja se täydentää muita julkisen sektorin ruokahankintoihin liittyviä strategioita. Motivan hankintapalvelu on tehnyt tämän päätöksen tueksi oppaan hankintayksiköille, jossa se neuvoo hankintayksiköitä määrittelemään tarjouksiin vastuullisuuden arviointiperusteita tuoteryhmittäin. (Valtioneuvosto 2017.)

Tämän periaatepäätöksen tavoitteena on saavuttaa kokonaistaloudellista kestävyyttä ja korkeaa laatua. Tämä vaatisi julkiselta sektorilta sellaisten ruokatuotteiden käyttöä, jotka on tuotettu ympäristöä suosivilla viljely- ja tuotantomenetelmillä ja niin että eläimillä olisi inhimilliset olosuhteet. Elintarviketurvallisuus on myös tärkeässä roolissa. Hankintayksiköt voivat aset-

taa merkityksellisiä vaatimuksia elintarvikkeille ja kriteereinä voivat toimia esimerkiksi tuotteen jäljitettävyyden, tuoreus ja tasalaatuisuus, turvallisuus sekä luomu eli luonnonmukaisuus. (Valtioneuvosto 2017.)

Osana hallitusohjelmaa on hankintojen innovatiivisuus, eli yhteistyö hankkijan ja tavarantottajan välillä. Tämän avulla voidaan mahdollisesti tehostaa tuotantoa, alentaa hiilijalanjälkeä, elinkaaren ympäristövaikutuksia tai kokonaiskustannuksia. Innovaatiot, jotka lisäävät kilpailukykyä, voivat liittyä myös muihin tekijöihin kuten esimerkiksi kasviproteiinien kehittämiseen ja käyttämiseen ruokatuotteissa. (Valtioneuvosto 2017.)

Periaatepäätöksen toteutumista seurataan ja kukin hallinnonala huomioi päätöksen tavoitteet ja toimenpiteet toimialavastuun mukaisesti läpäisyperiaatteella. Puhtaiden ratkaisuiden ja biotalouden ministerityöryhmä arvioi päätöksen toteutumista säännöllisin väliajoin. Myös maa- ja metsätalousministeriö seuraa päätöksen toteutumista. (Valtioneuvosto 2017.)

4.2.2 Kestävien ympäristö- ja energiaratkaisujen edistäminen 2013

Valtioneuvosto teki vuonna 2013 periaatepäätöksen kestävien ympäristö- ja energiaratkaisujen (cleantech-ratkaisut) edistämisestä julkisissa hankinnoissa. Periaatepäätöksen tavoitteena on vähentää energian ja materiaalien kulutusta sekä haitallisia ympäristövaikutuksia tuotteen koko elinkaaren aikana. Sen tavoitteena on myös kannustaa uusien cleantech-ratkaisujen syntymistä ja käyttöön ottamista. Tämä periaatepäätös tuki Jyrki Kataisen hallituksen ohjelman tavoitteita tehdä Suomesta maailman ympäristötietoisin kansakunta, ympäristöteknologian ykkösmaa sekä hiilineutraali yhteiskunta. (Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013a.)

Cleantech-ratkaisuksi kutsutaan tuotteita, palveluita, prosesseja, sekä järjestelmiä jotka säästävät luonnonvaroja ja vähentävät haitallisia ympäristövaikutuksia niiden koko elinkaaren aikana. Näiden ratkaisujen tulee olla parempia ympäristölle ja tehokkaampia elinkaaren aikana kuin vastaavien tuotteiden. Periaatepäätöksen tavoitteena on edistää näiden tuotteiden suunnittelua ja käyttöönottoa. (Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013a.)

Periaatepäätös kehottaa hankintayksikön ottamaan huomioon tuotteen energia- ja ympäristövaikutukset koko sen elinkaaren ajalta ja kartoittaa mahdollisia uusia vaihtoehtoja tämän taakamiseksi. Hankintayksiköt voivat hyödyntää kestävien hankintojen neuvontapalvelun tietopankkia. Hankintayksikön tulee myös hyödyntää elinkaarikustannuslaskentaa ja muita keinoja kustannusten ja ympäristövaikutusten vähentämiseksi. (Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013a.)

Päätös kehottaa sekä valtion hankintayksiköiden, kuin muidenkin julkisten hankintayksiköiden noudattavan seuraavia kriteereitä hankinnoissaan. Elintarvikehankinnoissa tulee hankkia ravitsemussuositusten ja sesonkien mukaisia, luonnonmukaisesti tuotettuja ja kasvispainotteisia tuotteita. Ruokahävikin vähentämiseen ja energiatehokkuuden parantamiseen tulisi myös panostaa. (Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013a.)

Jokainen hallinnonala huomioi päätöksen tavoitteet ja toimenpiteet ja pyrkii toimimaan niin, että vaatimukset läpäistään. Periaatepäätöksen toimenpiteet toteutetaan eduskunnan myöntämien määrärahojen sekä Valtioneuvoston hyväksymien määrärahakehysten puitteissa. Periaatepäätöksen toteutumista seurataan Energia- ja ilmastopoliittisen ministeriryhmän toimesta, joka antaa tarvittaessa palautetta. (Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013a.)

4.2.3 Kestävä kulutus ja tuotanto 2013

Valtioneuvoston päätös ”Vähemmästä viisaammin” käsittelee kestävää kulutusta ja tuotantoa. Päätös tehtiin Jyrki Kataisen hallitusohjelman tueksi, jonka tavoitteena oli saada Suomesta ympäristöystävällinen, tehokas ja kestävien tuotanto- ja kulutustapojen kehittäjä. Periaatepäätöksen tavoitteena on löytää ympäristöystävällisiä ja elämänlaatua parantavia tapoja, sekä löytää uusia keinoja tavoitella vihreämpää taloutta. (Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013b, 1.)

Periaatepäätöksellä on monia tavoitteita. Ensimmäisenä tavoitteena on, että vuoteen 2020 mennessä Suomi on saanut profiloitua itsensä ratkaisujen luojaksi, joka tavoittelee kansainvälisen kattavan ilmastopimuksen lisäksi raameja luonnonvarojen kestävälle käytölle. Tämä tukisi köyhyyden poistamista ja luonnonvarojen kulutuksen minimointia. Tavoitteena on myös muuttaa toimintaa ja hankintoja jatkuvasti kestävämmiksi valtion ja kunnan toimesta. Julkista sektoria tulisi johtaa niin, että se toimisi jatkossa älykkäämmin. Tämä aktivoisi ja mahdollistaisi parempia kulutusvalintoja ja elämäntapoja. Julkisen sektorin tavoitteena on pienentää hiilijalanjälkeä olemalla edelläkävijänä edistämässä toimintatapojen muutoksia ja ruokaketjun rakenteellisia innovaatioita. (Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013b, 2.)

Keskeisimmät toimenpiteet elintarvikkeiden hankinnan näkökulmasta tässä päätöksessä ovat vihreän talouden edistäminen ja kestävä ruokaketjun kehittäminen. Julkisissa elintarvikehankinnoissa kiinnitetään huomiota jo ravitsemussuosituksiin, mutta tämä päätös kehottaa kiinnittämään huomiota vielä enemmän elintarvikkeiden ekologisuuteen. Sillä on merkitystä myös kansan terveyteen, sillä tutkitusti ekologisemmin tuotettu ruoka on tavanomaisesti tuotettua ruokaa terveellisempää. (Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013b, 2, 6.)

Tässä periaatepäätöksessä päätetään rakentaa vastuullisuuden toimintatavan varmistava järjestelmä, joka kertoo kuluttajalle tuotteen alkuperästä, tuotantoketjusta, turvallisuudesta ja

ympäristövaikutuksista. Tämän lisäksi kehitetään niin kutsuttu Hyvän syömisen lautasmalli, jonka tarkoituksena on yhdistää ympäristöystävällisyys, terveellisyys sekä herkullinen syöminen osaksi virallisia ravitsemussuosituksia. (Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013b, 6.)

Periaatepäätöksen tavoitteena on myös jakaa tietoa ja ohjeistaa julkishallintoa tekemään kestäviä ruokavalintoja, sekä vähentää ruokahävikkiä. Yhtenä tavoitteena on edistää ympäristön ja väestön hyvinvointia oikeilla ruokavalinnoilla ja helpottaa julkisten hankintayksiköiden elintarvikevalintoja sekä vähentää energian ja materiaalien kulutusta. Päätöksen tavoitteena on lisäksi kannustaa yrityksiä kestäviin ratkaisuihin ja tuotekehitykseen. (Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013b, 7.)

Tavoitteiden ja toimenpiteiden toteutumista seuraa ja koordinoi seurantaryhmä, joka koostuu ministeriöiden edustajista. Tukena seurantaryhmälle on myös ympäristöministeriö, joka seuraa toimenpiteiden ja tulosten toteutumista. Periaatepäätöksessä mainitaan, että ohjelmaa voidaan päivittää tai uudistaa kerran hallituskaudessa, mikäli se koetaan tarpeelliseksi. (Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013b, 7.)

4.2.4 Luomuruokaohjelma 2013

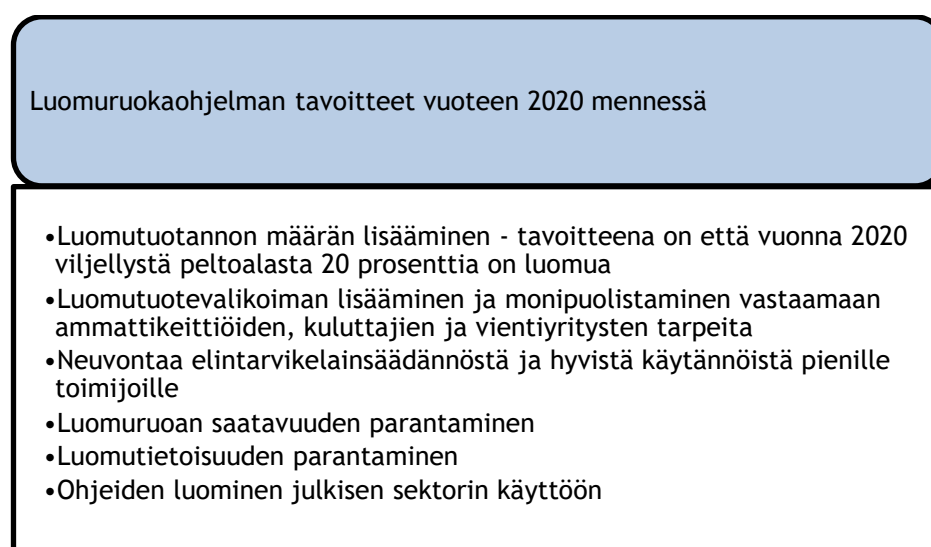
Vuonna 2011 hallitusohjelmassa päätettiin Suomen maatalouspolitiikan strategisesta tavoitteesta saada sekä luomu- että lähiruuan osuutta käännettyä nousuun. Vuonna 2012 maa- ja metsätalousministeriö perusti ohjausryhmän linjaamaan luomu- ja lähiruuan kehittämisohjelmien sisältöä. Siihen kuuluu edustajat opetus- ja kulttuuri-, sosiaali- ja terveys-, maa- ja metsätalous-, ulkoasianympäristö-, valtiovarain- sekä työ- ja elinkeinoministeriöistä. Ohjausryhmän tehtävänä on huolehtia ohjelmien toteuttamiseen liittyvistä asioista, sekä seurata ja edistää ohjelmien toimeenpanoa. Vuonna 2013 Valtioneuvosto teki periaatepäätöksen luomun lisäämisestä. (Valtioneuvoston periaatepäätös 16.5.2013a, 5.)

Syyt luomuruuan tuotannon lisäämiseen ovat luomutuotannon ympäristöystävällisyys sekä luonnonmukainen tuotantotapa. Luomutuotannossa eläinten hyvinvointiin kiinnitetään tavallista enemmän huomiota ja niille järjestetään väljemmät ja lajille tyypillisemmät olot kuin tavanomaiseen tapaan kasvatettavilla tuotantoeläimillä. Luomutiloja ja tuotantolaitoksia seurataan ja valvotaan, ja niissä vierailaan vähintään kerran vuodessa. (Valtioneuvoston periaatepäätös 16.5.2013a, 7.)

Ammattikeittiöiden käyttämien luomutuotteiden osuus on vuonna 2012, eli päätöstä edeltävänä vuonna, ollut kilomääräisesti arvioituna noin viisi prosenttia. Luku oli pysynyt samana myös vuonna 2015 (Ruokatieto 2017c.). Eniten luomutuotteita käytettiin päiväkodeissa, noin kymmenen prosenttia ja vähiten vanhuspalveluissa, joissa luomutuotteiden osuus oli noin kaksi prosenttia kaikista elintarvikkeista. Julkisen sektorin luomutuotteiden käyttöä hidastaa

kalliimman hinnan lisäksi huono saatavuus, sekä osasta tuotteista ravitsemussuositusten mukaisten luomutuotteiden puuttuminen. Luomutuotteiden saatavuutta ja toimitusvarmuutta voitaisiin parantaa tuotannon määrää lisäämällä. Tämän takia olisi tärkeää, että kunta tai ruokapalvelu kirjaisi omaan strategiaansa ravitsemustavoitteiden lisäksi tavoitteen luomutuotteiden käytöstä. (Valtioneuvoston periaatepäättös 16.5.2013a, 11.)

Luomuhjelmaa seurataan normaalin seurantatyön ohella ministeriöiden toimesta (Valtioneuvoston periaatepäättös 16.5.2013a, 21.). Luomuruokaohjelmalle asetetut tavoitteet on eritelty kuviossa 4. Päättävöitteitä ovat luomutuotannon ja tuotevalikoiman lisääminen, sekä luomutietoisuuden parantaminen (Valtioneuvoston periaatepäättös 16.5.2013a, 13-19.).

Kuvio 4. Luomuruoka 2020 -ohjelman tavoitteet. Valtioneuvoston periaatepäättös 16.5.2013a, 13-19.

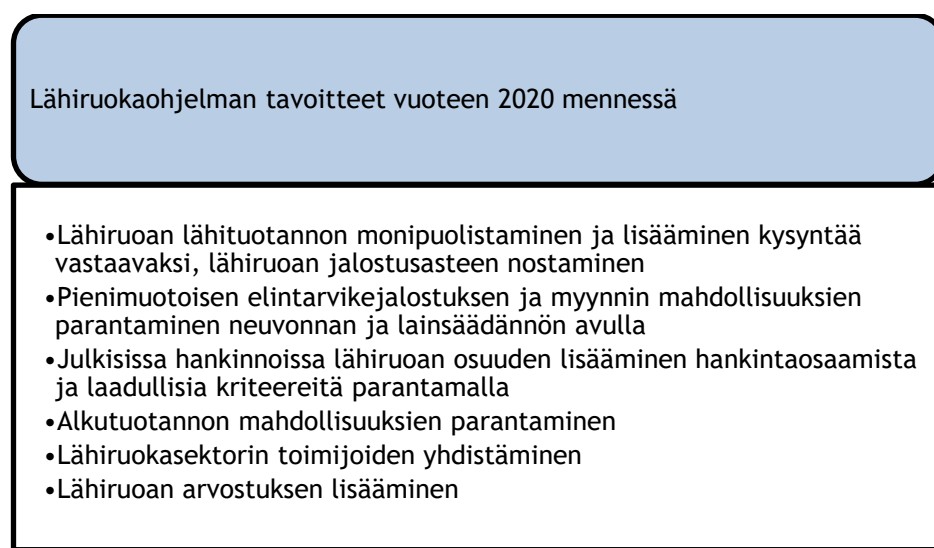
4.2.5 Lähiruokaohjelma 2013

Vuonna 2013 Valtioneuvosto teki periaatepäättöksen lähiruoan kehittämisestä. Lähiruokaohjelman tavoitteena on lisätä lähiruuan käyttöä ja sen arvostusta. Lähiruoalla tarkoitetaan tässä yhteydessä puhuttaessa paikallista ruokaa, joka on tuotettu ja jalostettu oman maakunnan (tai sitä vastaavan tai pienemmän alueen) sisällä. (Valtioneuvoston periaatepäättös 16.5.2013b, 3, 5.)

Periaatepäättös on tehty lähiruoan työllistävien vaikutusten, verotulojen lisäämisen sekä pienten toimijoiden mahdollisuuksien ja alkutuotannon parantamiseksi. Sen tavoitteena on kerätä yhteen lähiruokasektorin toimijoita ja lisätä niiden arvostusta sekä saada lähiruoan tuotantoa monipuolisemmaksi. Tavoitteena on myös lisätä lähiruoan osuutta julkisissa elintarvikehankinnoissa, monipuolistaa lähiruoan tuotantoa ja parantaa alkutuotannon keinoja. (Valtioneuvoston periaatepäättös 16.5.2013b, 7.)

Lähiuokaohjelman vaikutuksia mitataan pienten ja mikroyritysten lukumäärän kehitymisellä, niiden tuotannon jalostusarvon kehityksellä sekä arvostuksen säilymisellä. Ruoka-Suomen yritystilastoilla, Tilastokeskuksen toimialatilastoilla sekä kuluttajatutkimuksilla voidaan myös seurata lähiruoan kehittymistä. Lähiuokaohjelman ohjausryhmä sekä Ruokapolitiikan neuvottelukunta seuraavat myös jatkuvasti ohjelman konkreettisia tekoja ja tuloksia. (Valtioneuvoston periaatepäätös 16.5.2013b, 27.)

Kuviossa 5 esitellään Lähiuokaohjelman tavoitteet. Tavoitteina on parantaa lähiruoan saatavuutta ja arvostusta. Lisäksi tarkoituksena on kerätä lähiruokatoimijoita yhteen. (Valtioneuvoston periaatepäätös 16.5.2013b, 7-9.)

Kuvio 5. Lähiuoka 2020 -ohjelman tavoitteet. Valtioneuvoston periaatepäätös 16.5.2013b, 7-9.

4.3 Muut hankintoihin vaikuttavat lait ja suositukset

Julkisiin elintarvikehankintoihin vaikuttavat hankintalainsäädännön ja Valtioneuvoston päätösten lisäksi muutamat muut lait ja suositukset. Näitä ovat esimerkiksi elintarvikelaki, Maa- ja metsätalousministeriön asetus eräiden elintarvikkeiden alkuperämaan ilmoittamisesta sekä kauppa- ja teollisuusministeriön asetus elintarvikkeiden pakkausmerkinnöistä. Julkisen sektorin hankintoihin vaikuttavat myös viralliset ravitsemussuositukset.

Elintarvikelainsäädäntö sääntelee elintarvikkeita ja niiden käsittelyolosuhteita, elintarvikkeiden toimijoita, sekä valvontaa elintarvikkeen jokaisessa vaiheessa tuotanto-, ja jalostusvaiheista jakeluvaiheeseen (Elintarvikelaki, 2 §.). Elintarvikelain tarkoituksena on varmistaa elintarvikkeiden jäljitettävyyttä, niistä annettavan tiedon todenmukaisuus ja riittävyys, sekä niiden

käsittelyn turvallisuus ja laatu. Elintarvikelain tarkoituksena on myös parantaa elintarvikealalla toimijoiden edellytyksiä sekä varmistaa elintarvikkeiden valvonnan toimiminen. Elintarvikelaki on uudistumassa lähiaikoina, mutta muutoksista ei ollut vielä julkaistu tarkempaa tietoa opinnäytetyön julkaisuvaiheessa. (Elintarvikelaki, 1 §.)

Maa- ja metsätalousministeriön tekemä asetus eräiden elintarvikkeiden alkuperämaan ilmoittamisesta tuli voimaan 1.6.2017 ja koskee sen jälkeen tuotettuja elintarvikkeita. Tämä asetus säättää lihan, maidon ja maitotuotteiden ainesosana käytetyn maidon ilmoittamisesta tuotteille, jotka on valmistettu Suomessa. Asetuksen mukaan lihan alkuperämaa tulee ilmoittaa merkinnöillä kasvatus- ja teurastusmaa ja tuotteen ainesosana käytetyn maidon alkuperämaa lypsytuotteena. Mikäli ainesosana käytetty liha on kasvatettu, teurastettu, tai sen alkuperämaa vaihtelee, tulee se ilmoittaa merkinnöillä ”useat EU-maat” tai ”useat muut kuin EU-maat”. Sama merkintäperiaate toimii maidon kanssa. (Maa- ja metsätalousministeriö 2017b.)

Pakkausmerkintälakia sovelletaan kuluttajalle tai suurkeittiölle valmiiksi pakattujen elintarvikkeiden merkintöihin sekä osittain myös pakkaamattomana myytäviin elintarvikkeisiin. Lisäksi lakia sovelletaan yli 1,2 tilavuusprosenttia alkoholia sisältävien juomien pakkausmerkintöihin. Pakkausmerkintälailla säännellään valmiiksi pakattuja elintarvikkeita, pakkausmerkintöjä, ainesosia, koostettuja ainesosia, sekä mikrobiologisesti helposti pilaantuvia elintarvikkeita ja elintarvike-eriä. (Pakkausmerkintälaki, 1 §, 2 §.)

Ravitsemussuosituksia laaditaan sekä kansallisesti että maailmanlaajuisesti. Suosituksia tehdään tutkimuksissa saadun tiedon pohjalta niin, että otetaan huomioon eri ravintoaineiden tarve elämän eri vaiheissa, sekä tehdään suosituksia terveyttä edistävään ja sairauksia ehkäisevään ruokavalioon. Ravitsemussuosituksia muutetaan elintapojen ja kansanterveyden tilanteiden muuttuessa, sekä kun uutta tutkimustietoa saadaan. Suomessa ensimmäiset ravintosuositukset on julkaistu Valtion ravitsemusneuvottelukunnan toimesta vuonna 1987. Tällä hetkellä voimassa olevat suositukset on julkaistu vuonna 2014. Suomessa ravitsemukselliset viitearvot esitetään niin, että niissä kerrotaan ravintoaineiden suositeltava saanti. Suomessa on räätälöity ravitsemussuosituksia koko ihmisen elinkaaren ajaksi, joiden pohjalta julkinen sektori laatii ruokalistansa. Tammikuussa 2017 on julkaistu kouluruokailusuositukseen opas ”Syödään ja opitaan yhdessä”, joka kehottaa myös lisäämään kouluruokailuun lähi- ja luomuruokaa (Ekocentria 2017b, 22.). (Evira 2017.)

4.4 Motivan oppaat

Motivan hankintapalvelu on valtion omistama asiantuntijayritys (Motiva 2017.). Sen tehtävänä on auttaa julkisen sektorin hankintayksiköitä tekemään kestäviä hankintoja. Hankintapalvelu neuvoa, konsultoi, tiedottaa, verkottaa sekä tuottaa ohjeita julkisen sektorin hankintayksi-

köille. Motiva on tehnyt muun muassa oppaan, kuinka tehdä reiluja hankintoja, käyttää ympäristömerkkejä tarjouspyynnöissä, sekä miten voidaan huomioida vastuullisuusnäkökulmia hankinnoissa. (Motivan hankintapalvelu 2017b.)

Motivan hankintapalvelun verkkosivusto toimii myös tietolähteenä hankinnoille. Motiva julkaisee uutiskirjeen noin kuusi kertaa vuodessa, jossa on ajankohtaista tietoa ja ohjeita, sekä tietoa tulevista koulutuksista ja tapahtumista. Motiva tekee yhteistyötä myös kansainvälisten toimijoiden kanssa. (Motivan hankintapalvelu 2017b.)

4.4.1 Reiluja hankintoja

Motiva on tehnyt oppaan ”Reiluja hankintoja - opas sosiaalisesti kestäviin hankintoihin” yhteistyössä Reilun kaupan kanssa. Oppaan tavoitteena on sosiaalisen vastuullisuuden huomiointi hankinnoissa. Hankintalaki säätelee hankintoja taloudellisen vastuullisuuden näkökulmasta, mutta jättää hankintayksikön vastuulle päättää kuinka paljon se panostaa muihin vastuullisuuden osa-alueisiin. (Reilu kauppa ry 2014, 11.)

Suomi on sitoutunut noudattamaan kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia ja Kansainvälisen työjärjestö ILO:n yleissopimuksia. Näin ollen julkisten hankintojen hoitajilla on velvollisuus varmistaa, että verovaroidella tehtävät hankinnat ovat eettisesti oikein. Myös Euroopan Unioni kannustaa käyttämään Reilun Kaupan tuotteita. Kunnanvaltuusto voi tehdä päätöksen Reilun kaupan tuotteiden käyttämisestä. (Reilu kauppa ry 2014, 18, 20.)

4.4.2 Ympäristömerkki-opas

Motivan Opas ympäristömerkin käyttämiseen julkisissa hankinnoissa - julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista annetun lain mukaan (1397/2016) on julkaistu 1.1.2017 ja ohjaa toimimaan juuri päivittyneen hankintalainsäädännön puitteissa. Motiva kehottaa hankintayksiköitä merkitsemään tarjouspyyntöön vaatimuksen ympäristömerkistä. Hankintayksikkö voi käyttää ympäristömerkkiä vähimmäisvaatimuksena tai pisteyttävänä tekijänä tarjouksessa. (Suomen Ympäristömerkintä 2017, 4.)

Ympäristömerkit helpottavat julkisia hankintoja tekeviä ostopäätöksen teossa, sillä merkin omaavalle tuotteelle on asetettu tiukat ympäristöä koskevat vaatimukset, joita tuotteen täytyy noudattaa. Hankintayksikön kannattaa kuitenkin huomioida, että ympäristömerkit ovat maksullisia, eli merkin vaatiminen tarjouspyynnössä saattaa sulkea pieniä tai keskisuuria toimijoita pois tarjouskilpailusta. Ennen tarjouksen tekoa tulee siis tehdä markkinakartoitusta ja selvittää miten paljon ympäristömerkin omaavia tuotteita ylipäättänsä on markkinoilla enemmän kuin yhdellä toimittajalla. Tarjouspyyntöön voi kuitenkin laittaa maininnan ympäristömerkistä, ja lisätä perään ilmaisen ”tai vastaava”. (Suomen Ympäristömerkintä 2017, 4-6.)

4.4.3 Vastuullisuus-opas

Valtioneuvoston vuonna 2016 tekemän vastuullisuus-periaatepäätöksen tueksi Motivan hankintapalvelu on tehnyt hankintayksiköille oppaan, jossa se kertoo, miten hankintayksikkö voi käytännössä tehdä vastuullisia elintarvikehankintoja. Oppaan tavoitteena on saavuttaa laadukkaita hankintoja sekä kokonaistaloudellista kestävyyttä. Näihin tavoitteisiin on tarkoitus päästä ympäristö- ja eläinystävällisillä viljely- ja tuotantomenetelmillä sekä elintarviketurvallisuutta edistävillä keinoilla. Oppaassa keskitytään niin eläinten hyvinvointiin ja terveyteen, kuin ympäristövaikutuksiinkin sosiaalisen vastuun ja elintarviketurvallisuuden lisäksi. Opas sisältää vastuullisuuskriteereitä, joita hankintayksikkö voi vaatia toimittajilta, sekä hankintaohjeita kaikille pääraaka-aineryhmille. Opas on luotu yksinkertaiseksi työkaluksi hankintayksiköille, sillä oppaaseen on tehty ohjeistukset oikeastaan kaikille päätuoteryhmille elintarvikkeissa mukaan lukien siis maito-, naudanliha-, sianliha-, siipikarja-, kala- ja viljatuotteet, sekä kasvikset, marjat, ravintorasvat ja kasviöljyt. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 3.)

Eläinten hyvinvointiin käsitteenä sisältyy sen psyykinen ja fyysinen terveys, normaali kasvu sekä hyvä huolenpito. Tätä seurataan muun muassa Eläinten Terveys ETT ry:n toimesta. Suomessa on päästy siihen tilanteeseen, että täällä ollaan vapaita useista muualla yleisesti tarttuvista eläintaudeista. Tuotantoeläimiä ei myöskään lääkitä yhtä paljon kuin Etelä- ja Keski-Euroopassa, joissa lääkkeitä käytetään jopa ennaltaehkäisevästi. Ympäristövaikutukset kattavat koko elintarvikkeen tuotantoketjun alkutuotannon ilmastopäästöistä pakkausmateriaaliin, tuotteiden kuljetukseen ja hävikkiin, jota syntyy koko elintarvikeketjun jokaisessa vaiheessa. Hankintalaissa kehoitetaan käyttämään tuotteen koko elinkaaren arviointia. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 3-4.)

Sosiaalinen vastuullisuus Motivan oppaassa tarkoittaa, että hankintoja miettiessä otetaan huomioon hankintojen vaikutukset laajemmin yhteiskunnallisessa mittakaavassa. Elintarviketurvallisuus kattaa sisälleen elintarvikkeiden koostumukseen liittyvän turvallisuuden, kemialliseen, fysikaaliseen ja tuotantomenetelmiin liittyvän elintarviketurvallisuuden sekä mikrobiologisen elintarviketurvallisuuden. Suomessa elintarviketurvallisuutta valvotaan tarkoin viranomaisten toimesta ja vertaillen kansainvälisesti sen mikrobiologinen turvallisuus on korkealla tasolla. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 3-4.)

Julkisen sektorin hankinnoissa joukkoruokailu on keskeisessä asemassa terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Ravitsemussuosituksissa määritelty ravitsemuslaatu on vähimmäisvaatimus. Vastuullisuusnäkökulmat ja ruoan terveellisyys kävelevät käsi kädessä. Vastuullisuuteen kuuluu osana ruokavalio, joka edistää terveyttä. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 5.)

Motivan ohjeistus on tehty niin, että hankinnoista vastaava voi valita kahdesta vastuullisuuden tasosta, perus- tai edelläkävijätasosta, hankintayksikölleen sopivamman. Tasojen soveltaminen on hankkijan omalla vastuulla. Oppaassa esiteltyjä kriteereitä voidaan hyödyntää tarjouspyynnöissä vähimmäisvaatimuksina, sopimusehtoina tai vertaillessa hinta-laatusuhdetta. Hankintayksikkö itse määrittelee kriteerien tason omien tarpeiden, tavoitteiden, resurssien ja markkinakartoituksen perusteella. Jos vastuullisuuskriteerit eivät ole kovin tuttuja hankintayksikölle, Motiva suosittelee aloittamaan muutamalla kriteerillä ja etenemään vaatimustasossaan pikkuhiljaa. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 6.)

Opas neuvoo hankintayksikköä ensin määrittelemään kriteerit ja tavoitetasot. Oppaassa esitetyt kriteerit ja raja-arvot ovat vain ehdotuksia, joita hankintayksikkö voi itse säätää ylös tai alaspäin. Ennen tarjouspyynnön jättöä on suositeltavaa käydä vuoropuhelua, eli tehdä markkinakartoitusta, tarjoajien kanssa, onko kriteereitä mahdollista täyttää ja millaisia vaihtoehtoja on olemassa. Näin myös tarjoaja ehtii varautua paremmin niiden todentamiseen, ja varmistaa esimerkiksi tarvittavat tuotetta koskevat todistukset tuoteketjusta. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 6-7.)

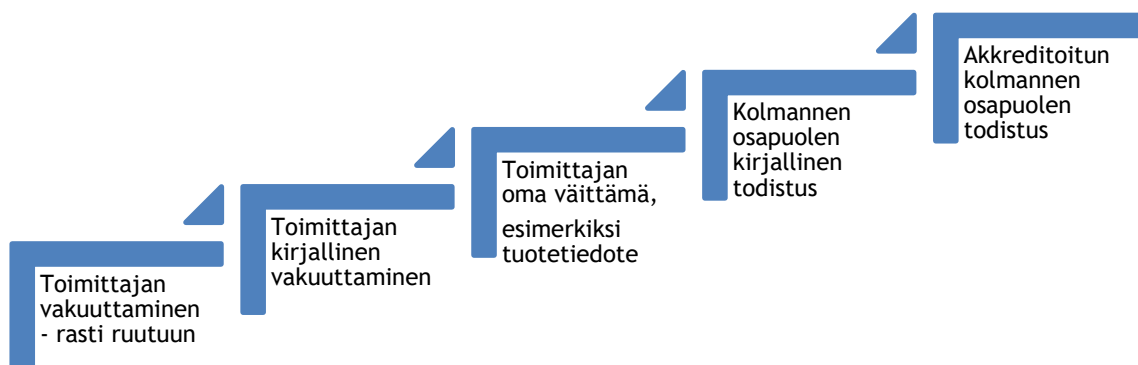
Markkinakartoituksen jälkeen tarjouspyyntöön määritellään seikat, miten vaatimukset käytännössä todennetaan. Sen jälkeen laaditaan ja julkaistaan tarjouspyyntö. Hankinta voidaan toteuttaa perustason mukaisesti vähimmäisvaatimuksin. Nämä kriteerit ovat vastuullisuuden kannalta merkittävimpiä, ja sellaisia joissa tuotteiden ja palveluiden saatavuus on yleisesti hyvä. Vertailukriteereitä on helppo käyttää ja todentaa. Edelläkävijätaso taas voidaan saavuttaa tiukemmin vaatimuksin, kannustavin sopimusehdoin tai markkinoita kannustavin vertailukriteerein. Edelläkävijätasolla voi olla samoja, kriteerit ovat tiukemmat. Edelläkävijätaso sopii niille, jotka haluavat hankkia parhaita markkinoilla olevia tuotteita. Asetettujen kriteerien perustelut voivat olla esimerkiksi EU:n neuvoston tai komission asetus, joka tuodaan ilmi perustelu-kohdassa. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 7-8.)

Vaatimusten ja vertailuperusteiden todentaminen on tärkeää ja oikean keinon esittäminen vaatii vuoropuhelua hankkijan ja toimittajan välillä. Tarjoajan tulee kertoa kuinka vaatimukset täyttyvät tarjouksentekovaiheessa, sopimuksen alkaessa, sekä sopimuksen aikana. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 9.)

Vastuullisuusvaatimusten todentaminen on välillä monimutkaista. Kuviossa 6 havainnollistetaan, miten vaatimukset voidaan käytännössä todentaa toteutuviksi. Ensimmäisellä portaalla tarjoaja vakuuttaa vaatimusten täyttymisen esimerkiksi rasti ruutuun -menetelmällä, ja toisella portaalla kuvailemalla kirjallisesti, miten vaatimus täyttyy. Kolmas porras on oma väittämä, jonka voi tarkistaa tuotetiedotteesta, kansallisista tietokannoista tai muusta vastaa-

vasta tietopankista. Neljäs porras on kolmannen osapuolen todistus riippumattomalta henkilöltä. Todistuksessa annetaan kirjallinen vakuutus siitä, että tuote vastaa tai on parempi kuin pyydetty vaatimustaso. Viimeisellä portaalla akkreditoitu kolmas osapuoli todistaa kirjallisesti, että tuote vastaa tai on parempi kuin pyydetty vaatimustaso. Tämä todistus voi koskea joko tuotetta tai organisaation laatujärjestelmää. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 9.)

Kuvio 6. Vastuullisuusvaatimusten todentaminen. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 9.)

Motivan Vastuullisuus-opas kehottaa miettimään innovaatiohankintojen mahdollisuutta. Ne ovat usein monimutkaisia, ja vaativat sekä aikaa että tarkkaa suunnittelua, joten niitä on syytä suunnitella toteutuvaksi vasta seuraavalla sopimuskaudella. Juha Sipilän hallitusohjelma tavoittelee, että innovaatiohankintojen osuus olisi viisi prosenttia kaikista julkisista hankinnoista. (Motivan hankintapalvelu 2017d, 9.)

4.5 Ekocentrian oppaat

Ekocentria on Savon koulutuskuntayhtymän omistama valtakunnallinen asiantuntijayksikkö, jonka tavoitteena on edistää kestävästä ruokaketjua sekä lähi- ja luomuruokien käyttöä. Ekocentria järjestää kehittämis- ja koulutuspalveluita, sekä tekee Motivan tapaan oppaita ja esimerkiksi reseptejä julkisten hankintayksiköiden käyttöön. Lisäksi Ekocentria järjestää hankintaan liittyviä tilaisuuksia ympäri Suomen. Maaliskuussa 2017 ilmestyi päivitetyt versiot Lähiruoka-oppaasta sekä Elintarvikkeiden hankintaoppaasta. (Ekocentria 2017c.)

Ekocentrian verkkosivuilta löytyy ajankohtaista tietoa hankintayksiköille. Ekocentria kehottaa verkkosivuillaan tutustumaan Ekoruokakone-sivustoon. Ekoruokakoneen avulla hankintayksikkö voi koneen avulla etsiä resepteittäin tuotteita, joka etsii valmiiksi raaka-aineet, joista markkinoilla on tarjolla luomuvaihtoehto (Ekoruokakone 2017.). (Ekocentria 2017c.)

4.5.1 Elintarvikkeiden hankintaopas

Ekocentria on tehnyt Elintarvikkeiden hankintaoppaan työkaluksi hankintayksiköille tarjouspyyntöjen tekemiseen. Opas auttaa hankintayksikköä tarjouspyynnön tekemisessä, jossa otetaan huomioon erityisesti lähi-, ja luomuruoka, kotimaiset raaka-aineet ja paikallinen tarjonta. Tämä opas kuuluu osana isompaan kokonaisuuteen, Lähiruokaoppaaseen, joka esitellään seuraavassa alaluvussa. (Ekocentria 2017a, 1, 20.)

Elintarvikkeiden hankintaoppaassa on esitelty esimerkkejä, joiden avulla hankintayksikkö voi päättää, laittaako halutun ominaisuuden vähimmäisvaatimuksiin vai pisteyttäviin kriteereihin. Vaatimukset voivat koskea esimerkiksi tuotteen alkuperämaata, pääraaka-aineen osuutta, ravintoainepitoisuutta, tai tasalaatuisuutta. Hankintayksikkö voi asettaa vaatimuksia myös esimerkiksi toimituskustannuksille, pakkauksille tai hävikin hallintaan. Elintarvikeoppaassa on annettu ohjeita kriteereiden asettamiseen tuoteryhmittäin. (Ekocentria 2017a, 1, 6-10.)

4.5.2 Lähiruokaopas

Ekocentria on päivittänyt maaliskuussa 2017 Lähis-opastaan, eli opasta joka ohjeistaa hankintayksikköä lähiruoan hankkimisessa. Lähiruoka on määritelty tässä oppaassa paikalliseksi ruoaksi, joka edistää sen alueen työllisyyttä, ruokakulttuuria ja taloutta, ja joka on tuotettu ja jalostettu kyseisen alueen raaka-aineista. Oppaaseen on listattu tuotekohtaisia ehdotuksia hankintakriteereiksi tarjouspyyntöihin, sekä esimerkkejä käytännöistä eri organisaatioissa. Lähiruoan käyttäminen vaatii ruokalistasuunnittelulta enemmän ja kyseinen opas antaa vinkkejä, kuinka lähiruoan käyttäminen toimii käytännössä. Lähiruokaopas rohkaisee hankintayksiköitä käymään vuoropuhelua rohkeasti paikallisten toimijoiden kanssa, sillä toimittajien näkökulmasta ajateltuna julkinen sektori on luotettava ja pitkäjänteinen asiakas. (Ekocentria 2017b, 5, 15.)

Lähis-opas ohjaa tekemään aloitteen lähiruoan käyttämisestä kunnalle, sillä lähiruoan käyttäminen kunnissa on ensisijaisesti arvovalinta. Kun lähiruokatavoitteet on kirjattu selkeästi kunnan strategiaan, ne velvoittavat hankintayksiköt huomioimaan lähiruoka-näkökulman hankinnoissaan. Lähiruoan käyttäminen vaatii yhteistyötä paikallisten ja alueellisten tuottajien kanssa, joten hankintayksiköiltä vaaditaan riittävästi resursseja aiheeseen paneutumiseen, suunnitteluun ja hankintojen tekemiseen. Lähis-opas rohkaisee lähiruoan parissa aloittelevia kuntia kysymään vinkkejä sellaista kunnilta, joilla lähiruokaa on jo käytössä. (Ekocentria 2017b, 24-26.)

Lähiruokaopas opastaa, miten lähiruoan hankkiminen käytännössä onnistuu lainsäädännön puitteissa ja tässä onkin oppaan esittämä esimerkki lähiruoan käytöstä. Tarjouspyynnössä ei

saa käyttää lähiruokaa vähimmäisvaatimuksena, eikä pisteitä tuovana vertailukriteerinä syrjimättömyysperiaatteen vuoksi. Valtion omistamissa yksiköissä elintarvikkeiden kilpailutuksesta vastaa niiden oma hankintatoimensa tai valtion yhteishankintayksikkö Hansel. Kunnissa ja kuntayhtymissä hankintakäytänteet vaihtelevat. Joissakin kunnissa hankintayksikkö voi tehdä tarjouspyynnön itse, tai hankintayhteistyössä muiden kuntien kanssa. Kuntayhtymissä ja joissakin kunnissa ruokapalveluita on ulkoistettu, jolloin kilpailutuksen hoitaa ruokapalveluiden tuottaja. Näiden pohjalta syntyy usein puitesopimuksia, jolloin ruokapalvelut tekevät sopimuksen elintarvikehankinnoista toimittajien kanssa. Lähis-oppaan esimerkissä Kunta X tekee pääsääntöiset ostonsa yhteishankintayksikön kautta, eli maidot, viljatuotteet, lihat, kuiva-aineet, säilykkeet sekä muut tukkutuotteet. Tuotteet, jotka Kunta X voi ostaa lähituottajilta, Kunta X kilpailuttaa itse omana toimintana tai tekee suoramarkintana. Näitä voivat olla esimerkiksi marjat, perunat, leivät, juurekset tai kananmunat. Jakamalla hankintoja osiin hankintayksikkö voi siis tehdä hankintoja paikallisilta toimijoilta lain puitteissa. (Ekocentria 2017b, 30-31.)

Hankintalaki kannustaa jakamaan EU-hankintoja pienempiin osiin. Tällöin elintarvikehankintakokonaisuuksia voidaan jakaa osiin ja sallia osatarjousten tekeminen. Jakamista ei saa kuitenkaan tehdä kynnysarvon alle pääsemiseksi. Myös puitejärjestelyn tai dynaamisen hankintajärjestelyn käyttö mahdollistaa pienempien toimijoiden huomioimisen tarjouskilpailuissa. Hankintojen jakamisessa tulee kuitenkin olla tarkkana, sillä esimerkiksi samalla viikolla julkaistujen eri tuoteryhmien tarjouspyyntöjen (esimerkiksi juurekset ja vihannekset) arvot lasketaan yhteen, jolloin ne voivat ylittää EU-kynnysarvot. Hankintojen pilkkominen kielletään hankintalaissa. Pilkkominen ja jakaminen ovat kuitenkin tässä yhteydessä eri asioita. Pilkkomisella tarkoitetaan hankintojen pilkkomista eriin tai sen arvon laskemista poikkeusmenetelmillä. Hankintojen jakaminen vaatii suunnittelua, että sitä voidaan tehdä lainsäädännön puitteissa. (Ekocentria 2017b, 33-34.)

Lähis-opas esittelee hankintayksiköille kätevän työkalun, Aitoja makuja -verkkosivun. Aitoja makuja -sivusto on lähiruoka-alan tietolähde, jossa on tietoa muun muassa hankkeista, REKO-toiminnasta ja muista lähiruokaan liittyvistä asioista. Sivustolta voi etsiä koko Suomen alueelta kerättyjä pieniä ja keskisuuria elintarvikeyrityksiä ja tuottajia. Sivusto on hyvä työkalu hankintayksiköille, kun se etsii uusia tapoja hankkia lähiruokaa. (Aitoja makuja 2017; Ekocentria 2017b, 16.)

5 Tutkimuksen suorittaminen

Tutkimusosio suoritettiin tiiviissä vuoropuhelussa toimeksiantajan, Meira Nova Oy:n kanssa. Toimeksiantajan kanssa käytiin useita keskusteluita siitä, mitä opinnäytetyön avulla haluttiin selvittää, ja pohdittiin tutkimuskysymyksiä. Haastateltavat asiakkaat päätettiin yhdessä toi-

meksiantajan kanssa ja myös haastattelukysymyksistä käytiin keskustelua etukäteen. Yhteistyö toimeksiantajayrityksen kanssa oli helppoa senkin takia, että työskentelin yrityksessä kokopäiväisesti ja tunsin ihmisiä jonkin verran entuudestaan.

Tutkimuksen tekeminen sijoittui ajallisesti kevääseen 2017. Tutkimushaastattelut toteutettiin huhti- ja toukokuussa. Opinnäytetyön ja tutkimuksen tekemiselle oli asetettu aikataulu, jossa pysyttiin pieniä viiveitä lukuun ottamatta.

5.1 Tutkimuksen suunnittelu

Tutkimusta lähdettiin suunnittelemaan yhdessä toimeksiantajan kanssa ja ensimmäiset keskustelut opinnäytetyöstä käytiin maaliskuussa. Suunnittelupalaveri sovittiin huhtikuun alkupuolelle. Palaverissa mukana olivat asiakaspalvelupäällikkö Aila Kinnaslampi, tuoteryhmäpäällikkö Kirsi-Marja Närhi sekä valikoimapäällikkö Piikka Toivonen. Palaverissa keskusteltiin toimeksiantajan toiveista opinnäytetyölle ja pohdittiin yhdessä alustavia tutkimuskysymyksiä, jotka vielä tarkentuivat matkan varrella.

Tutkimuksen pohjaksi perehdyin aihetta koskevaan kirjallisuuteen. Otin selvää vastuullisuuden osa-alueista ja perehdyin julkista sektoria koskevaan hankintalainsäädäntöön, Valtioneuvoston päätöksiin sekä vastuullisuussuosituksiin, joita julkisen sektorin hankinnoille on asetettu. Jo kirjallisuuteen perehtyessäni mietin mahdollisia tutkimusmenetelmiä ja tarkensin ja muokkasin tutkimuskysymyksiä.

Tutkimusmenetelmänä päätin käyttää kvalitatiivista, eli laadullista tutkimusta mahdollisimman perusteellisen ja syvällisen tiedon saamiseksi (Kananen 2008, 24.). Tutkimusmenetelmäksi valikoitui puolistrukturoitu haastattelu, jossa kysymykset olivat ennalta suunniteltuja, mutta vastausvaihtoehtoja ei määritelty etukäteen (Kananen 2008, 73.). Päädyin puolistrukturoituun haastatteluun, jotta haastateltaville jäisi vapaus vastata kysymyksiin omin sanoin ja mahdollisesti paljastaa myös muuta hyödyllistä tietoa aiheeseen liittyen.

Tutkimuksen alkuvaiheessa tein alustavan haastattelun Lohjan kaupungin Jere Jantuselle saadakseni jäseneltyä hieman omia ajatuksiani ja hankkiakseni vielä lisää tietoa. Halusin haastatella Jantusta siksi, että Lohjan kaupunki oli edelläkävijä lähiruoan hankkimisessa. Lohjan kaupunki oli tehnyt päätöksen, että sen elintarvikehankinnoista 10-20 prosenttia on lähiruokaa vuoden 2016 helmikuusta lähtien (Länsi-Uusimaa 2014.). Jantusen haastattelu toimi samalla osittain koehaastatteluna tutkimushaastatteluille, sillä Jantusen haastattelun jälkeen muokkasin haastattelukysymyksiä selkeämmiksi ja toimivammiksi.

Seuraavaksi aloimme kartoittamaan yhdessä toimeksiantajan kanssa toimeksiantajan asiakasta julkisen sektorin asiakkaita. Toivoin saavani haastateltavia valtion hankintayksikkö

Hanselistä sekä Helsingin ja Vantaan kaupungeista niiden suuren kokonsa vuoksi. Hankintayksiköistä haastateltavaksi etsittiin sellaisia henkilöitä, jotka olivat työnsä puolesta mahdollisimman paljon tekemisissä vastuullisuusasioiden ja elintarvikehankintojen kanssa. Näin tutkimukseen voitiin saada mahdollisimman todenmukaista ja luotettavaa tietoa. Sopivat haastateltavat löydettiin hankintayksiköiden avustuksella, jonka jälkeen otin heihin yhteyttä. Kerroin haastateltaville opinnäytetyön tavoitteista ja sovimme kaikille ajat puhelinhaastattelulle. Haastattelun kestoksi arvioin noin 30 minuuttia.

5.2 Haastateltavat asiantuntijat

Haastateltavat saatiin halutuista hankintayksiköistä, eli valtion hankintayksikkö Hanselistä, sekä Helsingin ja Vantaan kaupungeista. Näin tutkimukseen saatiin haluttua näkökulmaa sekä pääkaupunkiseudulta, että osittain maanlaajuisesti Hanselin kautta. Kaikkien haastateltavien asiantuntijoiden työhön liittyi tavalla tai toisella elintarvikehankintojen vastuullisuus.

Haastateltavaksi saatiin valtion hankintayksikkö Hanselistä kulutustuotteiden ja tarvikkeiden kategoriapäällikkö elintarviketieteiden maisteri Milja Virtanen. Hansel tekee puitejärjestelyä, eli mahdollistaa sen, ettei kaikkien valtion organisaatioiden tarvitse tehdä omaa kilpailutusta. Hanselilla on noin 70 eri puitejärjestelyä, joissa on yli 370 sopimustoimittajaa. Asiakas voi liittyä mukaan puitejärjestelyyn jolloin Hansel hoitaa tuotteiden kilpailutukset asiakkaan puolesta. Hanselin asiakaskunta on luonnollisesti laaja ja se sisältää asiakkaita vankiloista ministeriöihin. (Haastattelu Virtanen 2017; Hansel Oy 2017.)

Vantaan kaupungilta haastateltiin erityisasiantuntija Salla Koivusaloa. Koivusalo vastaa Vantaan kaupungin hankintakeskuksessa vastuullisuuden sosiaalisten ja ympäristönäkökulmien mukaan tulemisesta hankinnoissa. Koivusalo on mukana tekemässä elintarvikehankintoja. (Haastattelu Koivusalo 2017.)

Helsingin kaupungilta haastateltavaksi saatiin hankinnan ja logistiikan suunnittelija Laura Ilveskoski. Ilveskoski osallistuu Helsingin palvelukeskuksen hankintojen kilpailutukseen. Palvelukeskus tekee kilpailutukset yleensä yhteistyössä hankintakeskuksen kanssa ja markkinatutkimusta tekevät molemmat tahoillaan. Tarjouspyynnöt ne tekevät yhteistyössä, jolloin palvelukeskus määrittelee sisällön ja hankintakeskus toteuttaa tekniset seikat sekä lakiasiat. (Haastattelu Ilveskoski 2017.)

5.3 Tutkimuksen toteutus

Kaikilta haastateltavilta kysyttiin samat kysymykset. Haastattelukysymyksiä oli yhdeksän kappaletta ja niitä täydennettiin apukysymyksillä tilanteiden mukaan. Haastattelukysymykset

löytyvät tämän opinnäytetyön liitteistä (Liite 1). Haastattelujen kestot vaihtelivat ilmoitustusta reilusta puolesta tunnista tuntiin.

Haastattelut toteutettiin puhelimitse ja ne äänitettiin. Näin haastattelussa voitiin keskittyä kuuntelemiseen ja lisäkysymysten esittämiseen. Haastatteluissa yritettiin pysyä koko ajan aiheessa ja siinä onnistuttiin hyvin. Kaikilta haastateltavilta kysyttiin samat kysymykset joiden lisäksi esitettiin tarkentavia lisäkysymyksiä. Valtion hankintayksikön osalta haastattelua täydennettiin jälkikäteen sähköpostilla esittämällä kysymykset luomu- ja lähiruoasta.

6 Tutkimuksen tulokset

Tutkimuksessa selvisi, että vastuullisuutta pidettiin hankintayksiköissä tärkeänä asiana ja vastuullisuus oli kirjattu kaikkien haastateltavien organisaatioiden arvoihin tai strategiaan. Kaikki haastateltavat olivat kiinnostuneita vastuullisuudesta ja heillä oli suuri motivaatio hankkia entistä vastuullisempia tuotteita omien resurssiensa puitteissa. Tämä oli tärkeää tietää, sillä asenteilla on suuri vaikutus käytännön toteutukseen.

Haastateltavien vastaukset olivat monessa asiassa keskenään samansuuntaisia, mutta myös pieniä eroavaisuuksia löytyi. Tutkimuksen perusteella julkinen sektori noudattaa tunnollisesti hankintalainsäädäntöä ja muita lakeja ja asetuksia. Hankintayksiköt ovat aidosti kiinnostuneita ottamaan huomioon myös sosiaaliset ja ympäristönäkökulmat niin hyvin kuin se on mahdollista resurssien puitteissa.

6.1 Vastuullisuuden toteutuminen hankinnoissa

Vastuullisten elintarvikehankintojen tekeminen on monimutkaista ja aikaa vievää. Jotta vastuullisia hankintoja voi tehdä, vaatii se hankintayksiköiltä perehtymistä vastuullisuuteen sekä lakeihin, asetuksiin, päätöksiin ja ravitsemussuosituksiin, jotka omalta osaltaan kyllä kannustavat vastuullisuuteen. Sääntöviidakossa on kuitenkin myös omat huonot puolensa, sillä perehtyminen kaikkiin sääntöihin on työlästä ja vie aikaa muulta työltä. Käytännössä hankintojen tekemiseen vaikuttavat loppujen lopuksi paljon myös hankintayksikön oma tahtotila, motivaatio ja yleiset asenteet.

Julkisissa elintarvikehankinnoissa raha on usein ratkaiseva tekijä. Julkisille hankintayksiköille ei tule rahaa mistään enempää kuin budjetissa on määritelty. Yksi haastateltavista kertoi, että heidän tulee pysyä laadituissa budjeteissa, mutta toisaalta ei kuitenkaan täysin vastuullisuuden kustannuksella. Mikäli hankintayksiköllä on sisäisesti sovittu jokin tietty vastuullisuuslinjaus jota se noudattaa, täytyy sen tinkiä joistakin muista kustannuksista.

Hankintalainsäädäntö säätelee paljon hankintayksiköiden toimintaa käytännössä ja taloudellinen vastuullisuus näyttää toteutuvan hyvin sen ansiosta. Jo opinnäytetyön kirjallisuuskatsauksessa selvisi, että laki painottaa tarjoajien tasapuolista kohtelua, kilpailutuksen tärkeyttä ja syrjimättömyyttä. Hankintalaki kuitenkin toisaalta vaikeuttaa vastuullisuuden sosiaalisten ja ympäristönäkökulmien huomioimista. Suomen hankintalaki on tehty EU:n direktiivien pohjalta ja lain mukaan tarjouspyynnössä ei esimerkiksi saa vaatia paikallista ruokaa, jotta se ei syrji kansainvälistä kauppaa. Vastuullisuuden sosiaalisesta ja ympäristönäkökulmista katsottuna taas lähiruoan hankkiminen on vastuullista, koska se työllistää paikallisia toimijoita ja lähiruoka mielletään usein puhtaaksi ja tuoreeksi. Hankintalain mukaan hankintoja voi kuitenkin jakaa osiin vaikka tuoteryhmittäin ja kilpailuttaa erikseen. Tämä mahdollistaa hankintayksikölle paremmin esimerkiksi lähiruoan sekä pienten ja keskisuurten yritysten käyttämisen hankinnoissa. Syrjinnän välttämiseksi hankintalaki kieltää myös ympäristömerkin vaatimisen tarjouspyynnöissä. Toisaalta, merkkiä ei saa vaatia, mutta tarjouspyyntöön voi laittaa merkinnän esimerkiksi ”Sydänmerkin omaava tuote, tai vastaava”, jolloin maksullista ympäristömerkkiä ei vaadita, vaan toimittaja voi todentaa kriteereiden toteutumisen muilla tavoin. Hankintayksikön tulee siis olla todella perehtynyt hankintalainsäädäntöön, jotta se osaa ottaa vastuullisuusnäkökulmat huomioon hankintalain puitteissa.

Hankintayksiköt huomioivat vastuullisuusnäkökulmia tarjouksen tekovaiheessa myös asettamalla hankinnoilleen vastuullisuuskriteereitä tuotteittain tai tuoteryhmittäin. Hankintayksikkö voi asettaa kriteerejä joko pakollisiksi vaatimuksiksi tai lisäpisteitä tuoviksi tekijöiksi tarjoukseen. Haastateltavat kertoivat, että yleensä vastuullisuuskriteerit hankinnoille muodostuvat markkinakartoituksen myötä. Markkinakartoituksessa hankintayksikkö tai muu taho ottaa selvää millaisia tuotteita on olemassa, ja millaisia vastuullisuuskriteereitä kyseiselle tuotteelle tai tuoteryhmälle voidaan asettaa, jotta kriteerit voi täyttää useampi kuin yksi toimittaja. Markkinakartoitusta hankintayksikkö voi tehdä yhteistyössä tavarantoimittajien, sidosryhmien ja Motivan kanssa, mutta sen tekeminen ei kuitenkaan saa vaikuttaa kilpailutukseen. Yksi haastateltavista kertoikin, että yhteistyötä tehdään usein sen hetkisen tavarantoimittajan kanssa ja käytetään myös sen verkostoja ja tietoa hyödyksi. Hankintayksiköt ovat siis nähneet jo paljon vaivaa vastuullisuuden kehittämisen eteen ja kaikki haastateltavat kertoivat käyttäneensä vastuullisuuskriteereitä tarjouspyynnöissään.

Sosiaalisen ja ympäristövastuun toteutumisen selvittäminen on monimutkaista, varsinkin kun hankintaketjut ovat pitkiä. Tässä apuna ovat kuitenkin tavarantoimittajat ja tukut, sillä ne selvittävät omia hankintaketjujaan. Tavarantoimittajilla ja tukuilla on omat vastuullisuusohjelmansa jota ne vaativat tavara-, ja raaka-ainetoimittajiensa noudattavan. Näin ne myös omalla toiminnallaan auttavat hankintayksiköitä varmistamaan käytössä olevien tuotteiden vastuullisuutta.

Osalla hankintayksiköistä on oma linjauksensa vastuullisuudessa, jota he noudattavat. Yksi haastateltavista hankintayksiköistä oli tehnyt linjauksen, että he eivät käytä WWF:n (World Wide Fund For Nature) eli Maailman luonnonsäätiön luokituksen mukaisia punaisia kaloja lainkaan. Osa hankintayksiköistä myös hyödyntää Motivan tekemää vastuullisuus-opasta, jossa on määritelty valmiiksi tuotteille tai tuoteryhmille perus- ja edelläkävijätason vastuullisuuskriteereitä. Yksi haastateltavista kertoikin heidän noudattavan aina vähintään Motivan oppaan määrittelemää perustasoa hankinnoissaan. Haastateltavien yhteisenä mielipiteenä voisi todeta, että he tekisivät mielellään enemmänkin toimenpiteitä sosiaalisen ja ympäristövastuun huomioimiseksi, mutta resurssit eivät riitä ihan kaikkeen. On siis hyvä, että hankintayksiköiden avuksi on tehty erilaisia työkaluja ja oppaita joita ne voivat hyödyntää toiminnassaan, eikä hankintayksiköiden tarvitse selvittää kaikkea alusta asti itse.

Vastuullisuuden toteutumista seuraa kilpailutusvaiheessa muun muassa Ympäristökeskus sekä Kilpailu- ja kuluttajavirasto. Ne tutkivat kilpailutuksissa käytettyjä kriteereitä ja kilpailutuksen lainmukaisuutta. Haastateltavat taas seuraavat vastuullisuuden toteutumista toteutuneiden ostojensa kautta tukun toimittamien raporttien avulla. Hankintayksiköt seuraavat myös sitä, ovatko sopimuksessa sovitut asiat toteutuneet käytännössä. Tukun toimittamista raporteista hankintayksiköt voivat seurata kuinka paljon he ovat ostaneet esimerkiksi Reilun kaupan tuotteita ja kuinka niiden määrät ovat muuttuneet valitun ajanjakson aikana. Seuranta voi tehdä kappale-, kilo- ja euromääräisesti. Hankintayksikön on helppo seurata millaisia tuotteita on ostettu ja onko ostettu sopimuksessa sovittuja tuotteita. Myös erilaiset tutkimuskeskukset tutkivat vastuullisuuden toteutumista julkisissa hankinnoissa.

Vastuullisuuden toteutuminen hankinnoissa on siis monen asian summa. Vastuullisuuden merkitys kasvaa ja vaatii jatkuvaa hereillä oloa. Vastuullisuuden toteutumiseksi hankintaketjuja tulisi tutkia vielä enemmän, ja niiden täytyisi olla mahdollisimman läpinäkyviä. Julkisissa hankinnoissa loppuasiakkaan tarpeet ja toiveet tulee tuki huomioida ja keskittää resurssit olennaisiin seikkoihin. Osa haastateltavista oli ollut mukana myös vastuullisuuteen liittyvissä niin kotimaisissa kuin kansainvälisissä seminaareissa ja palaverissa kehittämässä elintarvikkeiden vastuullisuutta parempaan suuntaan. Tutkimuksen perusteella vastuullisuuden eteen oli jo tehty paljon tutkimustyötä ja toimenpiteitä, ja vastuullisuutta pidettiin tärkeänä asiana. Kaikki haastateltavat hankkivat jo ja halusivat tulevaisuudessa hankkia entistä enemmän vastuullisempia tuotteita ja olivat sitoutuneita vastuullisuuden kehittämiseen.

6.2 Vastuullisuustrendien vaikutus hankintoihin

Vastuullisuuden trendit vaikuttavat jonkin verran hankintayksiköiden toimintaan. Yksi haastateltavista kertoi, että heidän toimintaansa vaikuttavat ensisijaisesti lait ja asetukset, eivät niinkään pinnalla olevat trendit. Toisaalta kuitenkin myös julkisen sektorin, yksityisen sektorin rinnalla, täytyy vastata sen hetkisiin trendeihin ja loppuasiakkaiden odotuksiin. Varsinkin

kun kyseessä on paljon puhuttava aihe, vastuullisuus. Kaksi muuta haastateltavaa kertoivat trendien vaikuttavan heidän toimintaansa jonkin verran, ja vastuullisuuden ollessa kyseessä, enenevissä määrin. Haastateltavien avulla haluttiin tietää, miten tämän hetken vastuullisuustrendit näkyvät käytännössä hankintayksikön toiminnassa. Tässä tutkimuksessa käsiteltiin tämän hetkistä vastuullisuustrendeistä gluteenittomuutta trendinä sekä kasvis-, vegaani-, lähiruoka, ja luomuruokaa.

Trendeistä gluteenittomuus ei haastateltavien mukaan erityisemmin näkynyt hankinnoissa. Haastateltavat kertoivat, että erityisruokavaliona muiden erityisruokavalioiden rinnalla, gluteenitonta ruokaa tulee toki olla tarjolla tarvittaessa. Sen sijaan trendigluteenittomuutta, eli sitä että noudatetaan gluteenitonta ruokavaliota ilman että sairastetaan keliakiaa, ei juurikaan ollut havaittavissa. Yksi haastateltavista kertoi, että jotkut pienemmät yksiköt saattavat tehdä luontaisesti gluteenitonta ruokaa kaikille, jotta toimipaikassa ei tarvitsisi valmistaa kerrallaan kuin yhtä ruokalajia. Koska gluteenittomat tuotteet ovat kuitenkin jonkin verran kalliimpia hankkia, ei kaikille yleensä automaattisesti valmisteta gluteenitonta ruokaa.

Kaksi haastateltavaa kertoivat kasvisruoan käytön lisääntyneen viimeisten vuosien aikana. He kertoivat, että viime aikoina on kehitelty uusia kasvisruokareseptejä ja tehty kasvisruokakokeiluja. Joissakin päiväkodeissa on kasvisruokapäivä kerran viikossa. Yksi haastateltavista kertoi että he noudattavat ravitsemussuosituksia, joissa on maininta siitä, että mikäli tarjotaan kahta eri ruokaa, tulee toisen niistä olla kasvisruoka. Lihalle korvaavia kasvistuotteita on tullut viime vuosina markkinoille runsaasti, joten kasvisruokavalion noudattaminen ja kasvisruoan hankkiminen helpottunut. Myös reseptien kehittämällä on saatu kasvisruoasta maistuvampaa, ja saatu kelpaamaan myös tavalliselle sekasyöjälle.

Vegaanisuus eli ruokavalio, jossa ei syödä mitään eläinperäisiä tuotteita, on varmaankin uusin vastuullisuuden trendeistä. Kaksi haastateltavaa kertoivat, että heillä kouluissa ja päiväkodeissa on tehty vegaaniruokakokeiluita. Tuloksia näistä ei ollut vielä tiedossa. Vegaaniruokareseptejä on myös kehitelty ja kokeiltu, saadaanko ruoasta maistuvaa ja sellaista että se kelpaisi kaikille. Kolmas haastateltava kertoi, että korkeakoulujen ruokasuosituksissa on maininta siitä, että vegaaniruokaa on oltava tarvittaessa tarjolla, ja he toimivat sen mukaan. Vegaanisia tuotteita on markkinoilla luultua enemmän, sillä osa tuotteista on luontaisesti vegaanisia, mutta tuotteissa ei vain ole siitä mainintaa erikseen. Juurikin tämän takia yhteistyö tavarantoimittajien kanssa on tärkeää, jotta markkinoilla olevia tuotteita voidaan hyödyntää.

Lähiruoalle ei ole tarkkaa määritelmää, joten tässä tutkimuksessa lähiruoasta puhuttaessa tarkoitetaan paikallisia ja kotimaisia tuotteita, ja monesti sen tuottajat ovat pieniä toimijoita. Lähiruoan käyttäminen on ollut viime aikoina pinnalla, ja pienten paikallisten toimijoi-

den kannattamiseen kannustetaan myös hankintalaissa. Haastatteluissa tuli ilmi, että motivaatiota lähiruoan käyttämiseen kyllä löytyisi, mutta sen hankkiminen on haastavaa. Ongelmia muodostuu ensinnäkin jo siinä, että haastateltavien hankintayksiköiden volyymit ovat niin suuria, että pienemmillä toimijoilla ei olisi tuotteille riittävää saatavuutta. Pienemmillä hankintayksiköillä tilanne voi olla eri, sillä kuten yksi haastateltavista totesi, että mikäli yksikössä on vaikka 150 syöjää, voi yhden pienen toimijan tuottamat omenat riittää täyttämään hankintayksikön tarpeet. Yksi haastateltavista esitti myös hyvän kysymyksen: Onko näillä pienemmillä toimijoilla tarjota juuri niitä tuotteita, mitä hankintayksiköt haluaisivat ostaa? Yksi haastateltavista taas kommentoi, että esimerkiksi päiväkotien pihoissa halutaan välttää ylimääristä liikennettä, joten mikäli he hankkisivat lähiruokaa, tulisi sen oikeastaan olla saatavilla tukun kautta normaalin toimituksen yhteydessä. Mikäli lähiruokaa tosiaan saisi tilattua tukun kautta tavallisen kuorman yhteydessä, hankintayksiköt kyllä hyödyntäisivät mahdollisuutta erittäin todennäköisesti. Lähiruoan hankkiminen suoraan tuottajilta hankintalain puitteissa vaatii hankintalain tarkkaa tuntemista ja sitä, että hankinnat kilpailutetaan osissa.

Luomutuotteita, eli luonnonmukaisesti tuotettuja tuotteita, on ollut käytössä kaikilla haastateltavilla jo pidemmän aikaa ja he kertoivat luomutuotteita olevan jonkin verran jatkuvassa käytössä. Yksi haastateltavista oli juuri tehnyt kartoitusta siitä, että mikäli joissakin tuotteissa tavanomaisesti tuotetun tuotteen vaihtaisi luomuun, se ei toisi lisäkustannuksia. Voidaan siis olettaa luomun käytön lisääntyvän ainakin kyseisten tuotteiden kohdalla. Osa hankintayksiköistä kuuluu Portaat luomuun -ohjelmaan, joka ohjaa, sitouttaa ja kannustaa käyttämään luomutuotteita jatkuvasti ja lisäämään käyttöä portaittain.

Haastattelujen perusteella julkisen sektorin elintarvikehankinnat tehdään yleisesti ottaen ruokalistasuunnittelun perusteella budjetin puitteissa. Ruokalistasuunnitteluun vaikuttavat ravitsemussuosittelun lisäksi loppuasiakkaiden toiveet ja tarpeet, ja hankintojen vastuullisuustasoa tulisi pohtia myös sitä kautta. Ravitsemussuositukset muuttuvat maailman mukana ja loppuasiakkaat ovat entistä valveutuneempia. Vastuullisuusvaatimukset ja niin sanotut vastuullisuustrendit näkyvät siis julkisissa elintarvikehankinnoissa jonkin verran ja tulevaisuudessa luultavasti vieläkin enemmän.

6.3 Suurimmat haasteet hankintojen vastuullisuudessa

Oikeastaan kaikkien haastateltavien vastauksista oli havaittavissa mielipiteitä siitä, että yleisesti tiedon jakamisen puute ja sidosryhmäyhteistyön vähäisyys ovat tämän hetkisiä suuria haasteita vastuullisuuden toteuttamisessa ja kehittämisessä. Mitä enemmän hankintayksiköt tekevät sidosryhmien kanssa yhteistyötä, hyödyntävät verkostoja ja käyvät keskusteluita, sitä helpompi vastuullisuutta on toteuttaa käytännössä. Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että yhteistyötä tulisi ehdottomasti lisätä sidosryhmien välillä, ja sen tulisi olla entistä tiiviimpää.

Yksi haastateltavista toi esiin asenteiden vaikutuksen vastuullisuuden toteuttamiseen: toiselle hankinnoista päättävälle vastuullisuuden tavoittelemisen on tärkeämpää kuin toiselle, ja hankintayksiköillä ei välttämättä ole selkeää linjausta vastuullisuuden toteuttamisesta käytännössä. Hankintayksikön tulisi keskustella sisäisesti millaista linjaa he lähtevät vastuullisuudessa tavoittelemaan. Joskus vastuullisuus jää pelkän puheen tasolle ja ostotilastot paljastavat totuuden. Tämän vuoksi on tärkeää, että hankintayksikön sisällä on yhtenäinen linja ja tahtotila vastuullisuuden tavoittelusta tasosta hankinnoissa. Pelkät ohjeet paperilla eivät automaattisesti tarkoita sitä, että niiden mukaan toimittaisiin käytännössä.

Hyvä esimerkki tiedottamisen tärkeydestä ja asenteista tuli yhdeltä haastateltavalta. Tietämättömyys ja vääränlaiset asenteet vastuullisuutta kohtaan ovat haasteellisia vastuullisuutta ajatellen. Joutsenmerkkituotteiden tullessa markkinoille merkki ihmetytti, sillä ei tiedetty mitä virkaa merkillä on ja miksi sitä käytetään. Tiedottamista, käyttökokemusta ja tuotekoulutusta siis tarvittiin. Tässä kyseisessä tapauksessa pesuaineista oli otettu hajusteet pois, joka aiheutti ihmetystä. Meni pitkään ennen kuin vanha mielikuva siitä, että tuote ei ole puhdas, jos se ei pesun jälkeen tuoksu pesuaineelta, saatiin kumottua. Lopulta koulutusten ja kokemusten myötä ennakkoluulot saatiin kumottua ja ymmärrettiin, että pesuaine voi olla yhtä tehokas, vaikka se ei jääkään tuoksumaan pesun jälkeen. Tiedon ja kokemusten jakamisella on siis suuri vaikutus käytäntöön.

Yksi haastateltavista toi esille ongelman siitä, että mikäli tarjouspyynnössä ei käytetä vaatimuksina ympäristömerkkejä, miten vastuullisuuskriteerit voidaan todentaa käytännössä. Motivan ohjeistuksen mukaan viime kädessä akkreditoitu kolmas osapuoli voi todentaa vaatimukset toteutuviksi, eli tavarantoimittajan tulee siis voida todentaa kriteerit toteutuviksi. Miten tämä toteutuu käytännössä, on eri asia.

Haastattelujen perusteella tulevaisuudessa yksi suurimmista haasteista tulee olemaan elintarvikeväärennökset. Elintarvikkeita, dokumentteja, alkuperämaita ja pakkausmerkintöjä väärennetään tulevaisuudessa varmasti enenevissä määrin. Elintarvikeväärennökset ovat jo nyt niin taitavasti tehtyjä, että niitä on vaikea havaita edes tuotteiden ulkonäössä tai maussa. Tiedon jakamisen, läpinäkyvyyden sekä jatkuvan sidosryhmäyhteistyön merkitys korostuu entisestään. Kaikissa maissa ei myöskään ole yhtä tarkkaa seuranta tuotteille kuin Suomessa, joka hankaloittaa toimintaa ja väärennettyjä tai muuten viallisia ja vaarallisiakin tuotteita saattaa tulla myös luotettavien maiden kautta Suomeen.

Haastatteluissa nousi esille myös haasteet hankintaketjun alkupäässä tapahtuvista työoloista, kuten orja- ja lapsityövoiman kitkemisestä sekä työntekijöiden olosuhteista ja oikeuksista.

Tulevaisuudessa tähän tullaan varmasti kiinnittämään enemmän huomiota, sillä loppuasiakkaat ovat entistä valvettuneempia. Hankintaketjuja on kuitenkin hidasta selvittää, ja se vaatii läpinäkyvyyttä koko ketjun ajalta. Varsinkin hankintaketjun alkua on vaikea valvoa, mikäli tuote tulee eri maasta.

Tulevaisuudessa alkuperämaiden ja tuotetietojen oikeellisuus tulee olemaan entistä tärkeämpää. Jo allergioiden takia tuotetietojen on oltava oikein. Asiakkaat ovat entistä valvettuneempia ja he haluavat tietää tuotteiden alkuperän ja sisällön. Näin ollen tuotetietojen oikeellisuuden merkitys korostuu. Tällä hetkellä kansainvälinen tietopankki Synkka kerää tietoa tuotteista tavarantoimittajilta. S-ryhmä on rakentanut myös oman tuotetietopankin, PIM:n, ja kerää sinne itse tuotetietoja eri lähteistä. Tietopankit helpottavat tiedon keräämistä ja ylläpitämistä ja pitää huolta siitä, että asiakkaalla on saatavilla oikeat, ajantasaiset tiedot tuotteista.

Tiedonjakamisen, tuotetietojen oikeellisuuden ja sidosryhmäyhteistyön merkitys siis korostuvat entisestään. Koko hankintaketjun osalta vastuullisuuden selvittäminen ja sen noudattaminen on haasteellista. Tiedon tulisi olla helposti ymmärrettävässä muodossa, ja sitä tulisi jakaa eri kanavien kautta. Jo itsessään käsite vastuullisuus on laaja ja voi olla hankala ymmärtää, mikäli siihen ei ole erityisesti perehtynyt. Tärkeäksi vastuullisuuden kehittämisessä ja toteuttamisessa muodostuvat siis avoin keskustelu ja tiivis, reaaliaikainen yhteistyö sidosryhmien välillä.

6.4 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen reliabiliteetilla voidaan ajatella tutkimuksen tulosten luotettavuutta, sitä että tutkimuksen tulokset olisivat samanlaisia tutkijasta riippumatta (Hirsjärvi ym. 2013, 231.). Reliabiliteetissa on kyse eräänlaisesta tulkinnan ristiriidattomuudesta. Reliabiliteetti voi tarkoittaa myös aineiston riittävyttä, analyysin kattavuutta, arvioitavuutta ja toistuvuutta. (Kananen 2008, 124.)

Mielestäni tämän tutkimuksen olisi voinut toteuttaa kuka tahansa muukin tutkija. Opinnäytetyön kirjallisuuskatsauksessa perehdyttiin laajasti aiheeseen ja empiirisen tutkimuksen tulokset tukevat kirjallisuusosiossa selvinnyttä tietoa. Voin siis todeta tutkimuksen olevan reliabeli. Aineistoa olisi voinut rajata tiukemmin, mikäli syvällisempiä tuloksia jostakin vastuullisuuden osa-alueesta olisi haluttu tutkia, mutta kyseisellä toimeksiannolla aineiston syvyys suhteutettiin sen laajuuteen.

Tutkimuksen validius tarkoittaa mittarin tai tutkimusmenetelmän kykyä mitata juuri sitä, mitä on ollut tarkoituskin mitata (Hirsjärvi ym. 2013, 231.). Validiteetti voi tarkoittaa myös

sitä, että tutkimuksen kuvaukset, johtopäätökset, selitykset sekä tulkinnot ovat luotettavia ja pitävät paikkaansa. Sisäisellä validiteetilla tarkoitetaan käsitteiden ja tulkinnan virheettömyyttä, kun taas ulkoinen validiteetti kertoo tulosten yleistettävyydestä. (Kananen 2008, 123.)

Tutkimuksen validiteetti on mielestäni hyvä. Tutkimus mittasi ja sai vastaukset niihin tutkimuskysymyksiin, jotka oli asetettukin, niin hyvin kuin se oli mahdollista laadullisen tutkimuksen keinoin, ottaen huomioon aiheen monimuotoisuuden. Tutkimuksen lähteet valittiin tarkoin, ja haastateltavat ovat asiantuntijoita opinnäytetyön aiheessa: he työskentelivät sen parissa päivittäin. Sisäinen validiteetti on hyvä, sillä käsitteet ja tulkinnot on tarkistettu laajasti eri lähteistä, ja niitä oli tiedossa jo ennalta tutkimuksen tekijän työhistoriasta johtuen. Ulkoinen validiteetti toteutuu tässä siksi hyvin, että haastateltavina oli alan asiantuntijoita. Ensimmäinen haastateltava oli valtion hankintayksikkö, joka pyrkii olemaan edelläkävijänä vastuullisuusasioissa ja toimii valtakunnallisesti. Kaksi muuta haastateltavaa olivat isoista kaupungeista, joten voidaan ajatella niiden edustavan hyvin ainakin isojen kaupunkien toimintatapoja ja ajatuksia. Ehkä ulkoisen validiteetin lisäämiseksi olisi voinut lisäksi haastatella asiantuntijoita esimerkiksi kahdesta pienemmästä kaupungista.

7 Johtopäätökset

Tässä luvussa on pohdintaa tutkimukseen liittyen. Esittelen toimeksiantajalle pohdittuja kehitysehdotuksia sekä aiheeseen liittyviä jatkotutkimusehdotuksia. Luvun lopussa on vielä oma arvioni siitä, mitä opin opinnäytetyöprosessin aikana.

7.1 Pohdintaa

Vastuullisuus käsitteenä on todella laaja, ja pitää sisällään niin paljon asioita, että vastuullisuuden noudattamiseksi ja parantamiseksi hankintayksikön tulee olla aiheeseen todella perehtynyt ja motivoitunut. Vastuullisuuden toteuttaminen ja kehittäminen vaativat aikaa, eivätkä muutokset tapahdu yhdessä yössä.

Sosiaaliseen vastuullisuuteen voisi julkisissa elintarvikehankinnoissa ajatella ihmisoikeuksien noudattamisen, työturvallisuuden ja muun rinnalla, myös vastuun suomalaisten terveyden edistämisestä. Julkisen sektorin tekemät valinnat elintarvikehankinnoissa vaikuttavat suureen osaan väestöstä. Ravitsemuslaadun tulee siis olla kunnossa julkisen sektorin tarjoamissa aterioissa, varsinkin kun suurelle osalle joukkoruokailijoista kyseinen ruoka on päivän ainoa lämmin ateria ja usein ruoan ravitsemuslaatu ja vastuullisuus kulkevat käsi kädessä. Julkisen sektorin järjestämällä joukkoruokailulla on myös suuri vastuu suomalaisen ruokakulttuurin säilymisestä ja kehittämisestä.

Hankintayksiköiden toiminnan avuksi on kehitetty paljon työkaluja muun muassa Motivan ja Ekocentrian toimesta, joiden avulla ne voivat huomioida hankinnoissaan vastuullisuusnäkökulmia ja varsinkin ympäristönäkökulma on näissä huomioitu kattavasti. Olemassa olevat ympäristömerkit myös helpottavat hankintayksiköiden toimintaa tiedottamalla tuotteen ympäristöystävällisyydestä ja sosiaalisesta vastuullisuudesta. On hyvä, että on olemassa oppaita, eko-ruokakonetta, lähiruokasivustoja, ja muita hankintayksiköiden toimintaa helpottavia teki-joitä. Hankintayksiköillä pitäisi vain olla aikaa perehtyä vastuullisuuteen kunnolla jotta ne voisivat hyödyntää niille tarkoitettuja työkaluja ja saatavilla olevaa tietoa.

Taloudellisen vastuullisuuden toteutuminen ja haasteet ovat paljolti sidoksissa hankintalainsäädäntöön ja budjetteihin. Hankintayksiköillä ei oikeastaan ole muita vaihtoehtoja, kuin noudattaa laadittua budjettia ja hankkia sen puitteissa mahdollisimman ympäristöystävällisiä ja sosiaalisesti vastuullisia tuotteita. On myös tärkeää ottaa huomioon, että julkisia, suurimaksi osaksi verovaroilla tehtäviä hankintoja tehdään lain mukaan ja kuunnellaan myös loppuasiakkaiden toiveita vastuullisuusasioissa. Vastuullisuudessakin kokonaisuus on tärkein.

7.2 Kehitysehdotukset toimeksiantajalle

Kehitysehdotuksia toimeksiantajalle syntyi muutamia, jotka voisivat hyvinkin olla käyttökelpoisia, mikäli niitä jatkojalostaisi hieman. Asiantuntijoiden ja yhteistyökumppaneiden kanssa käydyistä keskusteluista syntyi seuraavat ideat, joiden toteuttamista toimeksiantaja voisi toisissaan miettiä.

Konkreettisimpana kehitysehdotuksena on messujen järjestäminen vain julkisen sektorin asiakkaille. Meira Nova järjestää vuosittaiset tuotenäyttelynsä tällä hetkellä kaikille asiakkailleen, ja asiakaskunta koostuu julkisen sektorin lisäksi yksityisen sektorin asiakkaista. On siis selvää, että tuotenäyttelyissä on esillä sekä julkiselle että yksityiselle sektorille kohdistettuja tuotteita. Mikäli tuotenäyttelyt järjestettäisiin ainoastaan julkisen sektorin asiakkaille, tavarantoimittajat voisivat esitellä vain tälle kohderyhmälle kehittämäänsä tuotteita. Näin julkiset hankintayksiköt saisivat parhaan hyödyn irti ja nähdä kaikki heille räätälöidyt tuotteet ja uutuudet. Tuotenäyttelyiden yhteydessä voisi järjestää vastuullisuuteen liittyvän tietoisuuden, asiakkaan esittelyn tai muuta ohjelmaa, jossa myös tavarantoimittajat pääsisivät tutustumaan asiakkaisiin. Tuotenäyttelyissä olisi helppo käydä keskustelua vastuullisuusasioista, ja keskusteluun voisi osallistua useampia asiakkaita ja tavarantoimittajia samaan aikaan. Tällaisen tapahtuman järjestäminen voisi hyödyntää myös toimeksiantajaa, kun julkiselle sektorille räätälöidyt tuotteet saataisiin esille niille kohdistetuille asiakkaille. Näin toimeksiantaja saisi mahdollisuuden kaupan kasvattamiseen.

Toisena kehitysehdotuksena syntyi tarve lähiruokatoimittajien kartoittamisesta. Olisiko Meira Novan mahdollista lisätä lähiruokaa valikoimiinsa? Kiinnostus lähiruokaa kohtaan tuli ilmi haastatteluissa ja hankintayksiköt haluaisivat käyttää sitä, mikäli sen hankkiminen olisi helppoa. Ongelmaksi saattaa kuitenkin muodostua se, että Meira Novalla on asiakkaita ympäri Suomen ja keskusvarasto Tuusulassa. Käsité lähiruoka saattaisi siis tulla kyseenalaiseksi mikäli tuote kuljetetaan ensin Tuusulaan ja sitten viedään melkein lähtöpaikan viereen asiakkaan toimipaikkaan. Mahdollistaisiko Meira Novan logistiikka toisaalta taas sen, että pienten toimittajien volyymit voitaisiin yhdistää ja niitä voisi alkaa käyttämään esimerkiksi jokin kaupunki läheltä Tuusulaa? Tai voisiko Meira Nova tavarantoimitusta viedessään koukata matkalla lähiruokaa kyytiin asiakkaan lähellä olevalta pientoimittajalta? Tai hankkia tuotteita tuusulalaiselta pientoimittajalta? Tämä helpottuisi vielä, mikäli pientoimittajille saisi kehitettyä jonkin tilaus-toimitus -mallin jossa järjestettäisiin tuotteille valmiiksi varastointi ja logistiikka. Näin Meira Novan asiakkaat voisivat hankkia lähiruokaa sitä kautta. Tästä lisää kohdassa Jatkotutkimusehdotukset.

Kehitysehdotuksena on myös hävikkiruoan hyödyntäminen. Meira Nova voisi myydä tuotteita, joiden parasta ennen -päiväys lähestyy, alennettuun hintaan. Näin toimeksiantaja voisi pienentää hävikkiään ja tuotteet tulisivat hyötykäyttöön. Ja mikäli tuotteita silti jäisi, tai ehtisi mennä vanhaksi, voisi toimeksiantaja lahjoittaa ne hävikkiruokaravintoloille, jos ne pääsisivät itse hakemaan tuotteet toimeksiantajan varastolta.

Meira Nova voisi myös harkita ympäristöstandardin käyttöön ottamista. Se jo itsessään tiedottaisi asiakkaita siitä, että yrityksessä toimitaan standardien mukaisesti ja vastuullisesti. Meira Nova tekee jo nyt paljon asioita vastuullisuuden eteen, mutta se voisi tiedottaa niistä rohkeammin ja kertoa muun muassa kotisivuilla, kuukausittain ilmestyvässä Nova-lehdessä sekä sosiaalisessa mediassa. Eli kun tehdään jotakin hyvää ja vastuullista, saa siitä kertoa avoimesti.

Viimeinen kehitysehdotus syntyi haastatteluista kuulluista kommentteista tiedonjakamisen ongelmista ja tiedon kulun hitaudesta. Toimeksiantajan eli tukun rooli on osaltaan yhdistää tavarantoimittajat ja asiakkaat eli tässä tapauksessa julkiset hankintayksiköt. Tutkimuksen tulosten perusteella vuoropuhelun ja yhteistyön jatkuva kehittäminen ovat oleellisia, varsinkin kun tulevaisuudessa vastuullisuuden toteuttaminen tulee olemaan entistä haastavampaa. Toimeksiantajan eli tukun, tavarantoimittajien ja julkisen sektorin hankintayksiköiden voisivat tavata säännöllisesti esimerkiksi muutaman kuukauden välein, jotta yhteistyö olisi tiiviimpää. Tapaamisia voisi järjestää vaihtelevasti esimerkiksi jonkin tavarantoimittajan tehtaalla, jolloin tavarantoimittaja voisi kertoa heidän toiminnastaan ja vastuullisuudestaan sekä siitä, mitä heillä on suunnitteilla. Silloin asiakkaat voisivat antaa palautetta suoraan tavarantoimittajille heidän tarpeista ja toiveista. Vaihtoehtoisesti taas tavarantoimittajat voisivat vierailla

hankintayksiköiden toimipaikoissa katsomassa käytännön toimintaa ja näkisivät samalla, mitkä tuotteet voisivat kussakin toimipaikassa toimia parhaiten. Tämä lisäisi molemmin puolin tietämystä ja vahvistaisi verkostoja ja suhteita, jolloin yhteistyö helpottuu.

7.3 Jatkotutkimusehdotukset

Jatkotutkimusideoita syntyi opinnäytetyöprosessin muutama. Yhtenä jatkotutkimusideana on kehittää pien- ja lähiruokatoimittajille tilaus-toimitus-malli, jolla saisi kerättyä pienet toimitukset yhteen. Pienille toimijoille voisi kehittää toimivan logistiikan ja tuotteiden varastoinnin. Tällaisen mallin avulla pienempien tuottajien olisi helpompi alkaa myymään tuotteitaan enemmänkin, mikäli sille olisi tehty jo pohjaksi tutkimustyötä ja malli, kuinka lähteä toteuttamaan sitä. GS1 on luonut Golli-toimitusmallin päivittäis- ja käyttötavarakauppaan, mutta ei niinkään ravintolapuolelle (GS1 2017a.). Gollia voisi kuitenkin jatkokehittää tai benchmarkata sopimaan myös pienemmille toimittajille nimenomaan ravintolapuolelle.

Jatkotutkimusidea syntyi myös siitä, että kuinka julkinen sektori voisi kiinnittää vielä enemmän huomiota ympäristövastuullisuuteen toiminnassaan? Mihin kaikkeen sen tulisi kiinnittää huomiota halutessaan pienentää ympäristön kuormitusta? Mitkä kaikki asiat loppupeleissä kuuluvat ympäristövastuuseen ja miten yksittäinen työntekijä tai toimipaikka voivat vaikuttaa käytännössä? Voisiko tästä tehdä jonkin yleispätevän ohjeistuksen toimipaikoille?

Myös hävikkiruokien käyttöä voisi tutkia laajemmin, voisiko hankintayksikkö hyödyntää, jatkojälöstä tai lahjoittaa sitä eteenpäin? Hävikkiruokaravintoloita on jo olemassa, jotka hyödyntävät lahjoituksina saamaansa hävikkiruokaa, mutta miten tästä saataisiin yleisempi käytäntö? Hankintayksiköille voitaisiin kehitellä muutamia erilaisia toimintamalleja, joiden avulla hävikkiä voitaisiin hallita, ja hävikkiruokaa jakaa eteenpäin. Vantaalla on käynnissä Yhteinen pöytä-toimintamalli, joka osaltaan luo mallia ruoka-aputoiminnalle sekä hävikkiruokien keskittelylle jakelulle, ja sillä on noin 30 lahjoittajaa ja 35 vastaanottajaa (Yhteinen pöytä 2017.). Yhteinen pöytä-toimintamalliin voisi perehtyä ja miettiä miten sitä voisi soveltaa ja jatkokehittää niin, että muutkin kaupungit voisivat hyödyntää sitä.

7.4 Oma oppiminen

Opinnäytetyön tekeminen oli raskas, mutta palkitseva projekti. Tein opinnäytetyötä kokopäivätyön ohella, joten priorisointi ja aikataulutus olivat tärkeässä roolissa. Opinnäytetyön aihe oli mielenkiintoinen, jonka ansiosta motivaatio työn tekemiseen säilyi koko projektin ajan.

Opin paljon uutta julkisen sektorin toiminnasta ja vastuullisuudesta yleisesti ottaen. Oma työhistoriani oli yksityisen sektorin kanssa toimimisesta, joten opinnäytetyötä tehdessä pääsin

tutustumaan aivan toisenlaiseen maailmaan. Oppimisen kannalta yhdeksi tärkeimmistä asioista osoittautui yhteistyö asiantuntijoiden kanssa.

Opinnäytetyöprosessi itsessään opetti paljon. Se muistutti yhteistyön tärkeydestä ja keskusteluiden merkityksestä, siitä miten paljon niiden avulla voi saada aikaiseksi. Opinnäytetyöstäni tuli mielestäni kattava ja ajankohtainen kokonaisuus julkisen sektorin hankintojen vastuullisuuden nykytilasta sekä tulevaisuuden odotuksista ja haasteista.

Lähteet

Painetut lähteet

Elintarvikelaki. 23/2006.

Haanpää, L. & Tuppurainen, S. 2012. Nuoret yrittävät. Vastuullisuus, joustavuus ja mahdollisuudet yrittäjyydessä. Helsinki: Hakapaino.

Harmaala, M-M & Jallinoja, N. 2012. Yritysvastuu ja menestyvä liiketoiminta. 2. painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Hirsjärvi, S & Remes, P & Sajavaara, P. 2013. Tutki ja kirjoita. 18. painos. Porvoo: Bookwell Oy.

Jussila, M. 2010. Yhteiskuntavastuu. Nyt. Vantaa: Infor Oy.

Kananen, J. 2008. Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Kauppa- ja teollisuusministeriön asetus elintarvikkeiden pakkausmerkinnöistä. 1084/2004.

Ketola, T. 2005. Vastuullinen liiketoiminta. Sanoista teoiksi. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Laki julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista. 1397/2016.

Metsämuuronen, J. 2001. Laadullisen tutkimuksen perusteet. 2.painos. Viro: Methelp.

Nieminen, S. 2016. Hyvä hankinta - parempi bisnes. Liettua: Talentum Media Oy.

Reilu kauppa ry. 2014. Reiluja hankintoja - opas sosiaalisesti kestäviin hankintoihin.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2010. Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa. Joukkoruokailun seuranta- ja kehittämis-työryhmän toimenpidesuositus. Helsinki: Yliopistopaino.

Suomen Ympäristömerkintä yhteistyössä PTCServices Oy:n kanssa. 2017. Opas ympäristömerkin käyttämiseen julkisissa hankinnoissa.

Valtioneuvoston periaatepäätös 16.5.2013a. 2014. Lisää Luomua! Hallituksen luomualan kehittämisohjelma ja luomualan kehittämisen tavoitteet vuoteen 2020. Juvenes Print.

Valtioneuvoston periaatepäätös 16.5.2013b. 2013. Lähiruokaa - totta kai! Hallituksen lähiruokaohjelma ja lähiruokasektorin kehittämisen tavoitteet vuoteen 2020. Juvenes Print.

Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013a. Valtioneuvoston periaatepäätös kestävien ympäristö- ja energiaratkaisujen (cleantech-ratkaisut) edistämisestä julkisissa hankinnoissa.

Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2013b. Valtioneuvoston periaatepäätös Kestävän kulutuksen ja tuotannon ohjelmasta Vähemmästä viisaammin.

Sähköiset lähteet

Aitoja makuja. 2017. Viitattu 28.5.2017.
<http://www.aitojamakuja.fi/?lang=fi>

Ekocentria. 2017a. Elintarvikkeiden hankintaopas. Viitattu 3.6.2017. Luettavissa osoitteessa http://www.ekocentria.fi/resources/public//Aineistot/lahiruoka_hankintaopas2017ebook.pdf

Ekocentria. 2017b. Lähis-opas. Viitattu 3.6.2017. Lisää lähiruokaa julkisten keittiöiden asiakkaille - perusteluja ja ohjeita hankintoihin. Luettavissa osoitteessa http://www.ekocentria.fi/resources/public//sisaltokaruselli/lahiruokaopas2017_ebook.pdf

Ekocentria. 2017c. Etusivu. Viitattu 28.5.2017. <http://www.ekocentria.fi/>

Ekoruokakone. 2017. Tervetuloa Ekoruokakoneeseen! Viitattu 5.6.2017. <http://www.ekoruokakone.fi/>

Elinkeinoelämän keskusliitto. 2017a. Julkiset hankinnat. Viitattu 25.3.2017. <https://ek.fi/mita-teemme/yrityslainsaadanto/julkiset-hankinnat/>

Elinkeinoelämän keskusliitto. 2017b. Vastuullisuus liiketoiminnan ytimessä. Viitattu 25.3.2017. <https://ek.fi/mita-teemme/energia-liikenne-ja-ymparisto/vastuullisuus/>

Elo-säätiö. 2016. 5 avainta suomalaiseen ruokaan. Viitattu 7.6.2017. <http://www.elo-saatio.fi/5-avainta-suomalaiseen-ruokaan>

Evira. 2017. Julkaisut. Viitattu 28.5.2017. <https://www.evira.fi/elintarvikkeet/terveytta-edistava-ruokavalio/kuluttaja-ja-ammattilais-materiaali/julkaisut/>

Fibs Ry. 2015. Yritysvastuun osa-alueet ja teemat. Viitattu 27.3.2017. <http://www.fibsry.fi/fi/yritysvastuu/yritysvastuun-osa-alueet>

GS1. 2017a. Golli: enemmän aikaa ydinliiketoimintaan. Viitattu 8.10.2017. <https://www.gs1.fi/palvelumme/golli>

GS1. 2017b. Synkka: yhdenmukaiset tuotetiedot globaalisti. Viitattu 12.10.2017. <https://www.gs1.fi/palvelumme/synkka>

Hakkarainen, P. 2015. Vastuulliset hankinnat Siilinjärven kunnan ruoka- ja puhtauspalveluissa. Opinnäytetyö. Savonia-ammattikorkeakoulu. Viitattu 5.6.2017. http://theseus.fi/bitstream/handle/10024/89649/Hakkarainen_Paula.pdf?sequence=1

Hansel Oy. 2017. Mikä on puitejärjestely? Viitattu 5.6.2017- <https://www.hansel.fi/hansel/yhteishankinnat/mika-puitejarjestely/>

Hilma julkiset hankinnat. 2016. Uusi hankintalaki, uudet kansalliset kynnysarvot ja uusia lomakkeita vuoden 2017 alusta. Viitattu 10.5.2017. https://www.hankintailmoitukset.fi/fi/news/uusi_laki_voimaan

Hilma julkiset hankinnat. 2017a. Hankintojen ilmoitusmenettely. Viitattu 1.4.2017. <https://www.hankintailmoitukset.fi/fi/docs/ilmoitusmenettely/>

Hilma julkiset hankinnat. 2017b. Kynnysarvot. Viitattu 1.4.2017. <https://www.hankintailmoitukset.fi/fi/docs/kynnysarvot/>

Ketonen, J. 2012. Lähiruoka osaksi julkisia elintarvikehankintoja. Opinnäytetyö. Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 5.6.2017. http://theseus.fi/bitstream/handle/10024/52888/Ketonen_%20Jaana.pdf?sequence=1

Laivuori, S. 2016. Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin hankintatoimen kehittäminen - Ympäristönäkökohdat ja sosiaalinen vastuullisuus. Opinnäytetyö. Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 5.6.2017. http://theseus.fi/bitstream/handle/10024/121393/Laivuori_Sonja.pdf?sequence=1

Luomu. 2017. Etusivu. Viitattu 16.10.2017
<http://luomu.fi/>

Länsi-Uusimaa. 2014. Lohja haluaa ostaa lähiruokaa. Viitattu 26.8.2017.
<http://www.lansi-uusimaa.fi/artikkeli/253415-lohja-haluaa-ostaa-lahiruokaa>

Maa- ja metsätalousministeriö. 2017a. Julkisen vallan tiedostettava alueuudistuksen vaikutukset ruokahankintoihin ja aluetalouteen. Viitattu 22.4.2017.
http://mmm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/julkisen-vallan-tiedostettava-alueuudistuksen-vai-kutukset-ruokahankintoihin-ja-aluetalouteen

Maa- ja metsätalousministeriö. 2017b. Mmm:n asetus eräiden elintarvikkeiden alkuperämaan ilmoittamisesta (218/2017) Viitattu 15.10.2017.
http://mmm.fi/saadostartikkeli/-/asset_publisher/mmm-n-asetus-eraiden-elintarvikkeiden-alkuperamaan-ilmoittamisesta-218-2017-

Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto. 2012. Vastuulliset ruokahankinnat. Viitattu 24.3.2017.
https://www.mtk.fi/vastuullisuus/vastuullinen_kuluttajuus/fi_FI/vastuullinen_kuluttajuus/

Meira Nova Oy. 2016. Milloin viimeksi olet kilpailuttanut hankintasi? Viitattu 25.3.2017.
<https://www.meiranova.fi/tule-asiakkaaksi>

Motiva. 2017. Motiva. Viitattu 14.8.2017.
<https://www.motiva.fi/motiva>

Motivan hankintapalvelu. 2017a. Ajankohtaista 2017. Valmennusta vastuullisten elintarvikkeiden ja ruokapalveluiden hankintaan. Viitattu 28.5.2017.
http://www.motivanhankintapalvelu.fi/ajankohtaista/ajankohtaista/2017/valmennusta_vastuullisten_elintarvikkeiden_ja_ruokapalveluiden_hankintaan.1584.news

Motivan hankintapalvelu. 2017b. Motivan hankintapalvelu tukenasi. Viitattu 25.5.2017.
<http://www.motivanhankintapalvelu.fi/hankintapalvelu>

Motivan hankintapalvelu. 2017c. Opas vastuullisiin elintarvikehankintoihin - suosituksia vaatimuksiksi ja vertailukriteereiksi. 1.versio. Viitattu 20.5.2017. Luettavissa osoitteessa
http://www.motivanhankintapalvelu.fi/files/830/OVJE_kriteerit_KOKO_PA-KETTI_20170316_final_2.pdf

Motivan hankintapalvelu. 2017d. Opas ympäristömerkin käyttämiseen julkisissa hankinnoissa. Viitattu 24.3.2017
http://eu-ymparistomerkki.fi/wp-content/uploads/2017/03/julkiset_hankinnat_motiva_ohje_maaliskuu_2017.pdf

Portaat luomuun. 2017. Portaat luomuun -ohjelma. Viitattu 7.10.2017.
http://www.portaatluomuun.fi/portaat-luomuun---ohjelman_toiminta

Portaat luomuun. 2017. Portaiden kriteerit. Viitattu 7.10.2017.
<http://www.portaatluomuun.fi/portaiden-kriteerit>

Rautakoski, K. 2014. Kestävää ruokaa ruokapalveluista. Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Viitattu 5.6.2017.
http://theseus.fi/bitstream/handle/10024/72539/Rautakoski_Kaisa.pdf?sequence=1

Reilu kauppa ry. 2017. Miten Reilu kauppa toimii? Viitattu 24.3.2017.
<http://www.reilukauppa.fi/meista/miten-reilu-kauppa-toimii/>

Ruokatieto. 2017a. Alueelliset erot ja erikoisuudet. Viitattu 7.6.2017.
<https://www.ruokatieto.fi/ruokakulttuuri/alueelliset-erot-ja-erikoisuudet>

Ruokatieto. 2017b. Ruokakulttuuri kautta aikojen. Suomalainen ruoka kautta aikojen (pdf.) Viitattu 7.6.2017.
https://www.ruokatieto.fi/sites/default/files/Aineistopankki/oppimateriaali.finfood.fi/ruokakulttuuri/ruokatieto_aikajana_vaaka_tulostettava.pdf

Ruokatieto. 2017c. Tilastoja - tietohaarukka. Päivittäistavarakauppa ja ammattikeittiöt. Luomutuotteiden osuus julkisissa ruokapalveluissa. Viitattu 7.6.2017.
<https://www.ruokatieto.fi/ruokafakta/tietohaarukka/paivittaistavarakauppa%20ja%20ammattikeittiot>

Ruotsalainen, H. 2013. Ruokapalveluyksikön hankintojen kehittäminen kestävän kehityksen tavoitteiden suuntaisesti. Opinnäytetyö. Tampereen ammattikorkeakoulu. Viitattu 5.6.2017.
http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/60004/Ruotsalainen_Hanna.pdf?sequence=1

Suomen Standardisoimisliitto SFS ry. 2017a. Standardi on yhteinen ratkaisu yleiseen ongelmaan. Mikä ihmeen standardi? Viitattu 18.5.2017.
https://www.sfs.fi/julkaisut_ja_palvelut/standardi_tutuksi

Suomen Standardisoimisliitto SFS ry. 2017b. ISO 14000 Ympäristöjohtaminen. Viitattu 18.5.2017.
<https://www.sfs.fi/iso14000>

Terveystieteiden tutkimuskeskus. 2017. Elintavat ja ravitsemus - Ruokapalvelut. Viitattu 3.6.2017.
<https://www.thl.fi/fi/web/elintavat-ja-ravitsemus/ravitsemus/ruokapalvelut>

Tilastokeskus. 2017. Käsitteet. Julkinen sektori. Viitattu 1.4.2017.
http://www.stat.fi/meta/kas/julkinen_sektor.html

Valtioneuvosto. 2017. Valtioneuvoston periaatepäätös julkisten elintarvike- ja ruokapalveluhankintojen arviointiperusteista (ympäristömyönteiset viljelytavat, elintarviketurvallisuutta ja eläinten hyvinvointia edistävät tuotanto-olosuhteet). Viitattu 10.5.2017.
<http://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f804cfc99>

Varkoi, T. 2010. Reilun kaupan tuotteiden käyttö osana vastuullista liiketoimintaa julkisissa ruokapalveluissa. Esimerkkinä Espoo Catering. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu. Viitattu 3.6.2017.
http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/12759/Varkoi_Tiina_pdf.pdf?sequence=1

Vegaaniliitto. 2017. Mitä on vegaaninen ruoka? Viitattu 7.10.2017.
<http://vegaaniliitto.fi/www/fi/arki/mita-on-vegaaninen-ruoka>

Yhteinen pöytä. 2017. Yhteinen pöytä. Viitattu 12.10.2017.
<http://www.yhteinenpoyta.fi/>

Yle. 2017. Hollantilaisista munista löytynyt myrkky herättää pelkoa Euroopassa: Miljoonia kananmunia vedetty myynnistä. Viitattu 8.10.2017.
<https://yle.fi/uutiset/3-9756863>

Ympäristöhallinnan yhteinen verkkopalvelu. 2016. Ympäristömerkit. Viitattu 24.3.2017.
http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Kulutus_ja_tuotanto/Tuotesuunnittelu_ja_tuotteet/Ymparistomerkit

Ympäristöosaava ammattilainen. 2017. Ympäristömerkit. Viitattu 24.3.2017.
<http://www.ymparistoosaava.fi/ruokapalveluala/index.php?k=22575>

Julkaisemattomat lähteet

Toimeksiantajan haastattelu. Aila Kinnaslampi, Kirsi-Marja Närhi & Piikka Toivonen, Meira Nova Oy 10.4.2017. Tuusula.

Puhelinhaastattelu Jere Jantunen Lohjan kaupunki 19.4.2017.

Puhelinhaastattelu Milja Virtanen Hansel 20.4.2017.

Puhelinhaastattelu Laura Ilveskoski Helsingin palvelukeskus 22.5.2017.

Puhelinhaastattelu Salla Koivusalo Vantaan kaupunki 23.5.2017.

Kuviot

Kuvio 1. Vastuullisuuden osa-alueet (Harmaala & Jallinoja 2012, 17.)	16
Kuvio 2. EU-kynnysarvot ylittävän hankinnan tarjouspyynnön sisältö. (Hankintalaki, 68 §.)..	27
Kuvio 3. Kansalliset kynnysarvot ylittävän hankintailmoituksen sisältö. (Hankintalaki, 102 §.28	
Kuvio 4. Luomuruoka 2020 -ohjelman tavoitteet. (Valtioneuvoston periaatepäätös 16.5.2013a, 13-19.)	35
Kuvio 5. Lähiaruoka 2020 -ohjelman tavoitteet. (Valtioneuvoston periaatepäätös 16.5.2013b, 7-9.).....	36
Kuvio 6. Vastuullisuusvaatimusten todentaminen (Motivan hankintapalvelu 2017d, 9.)....	41

Liitteet

Liite 1. Haastattelukysymykset.....	64
-------------------------------------	----

Liite 1. Haastattelukysymykset

1. Mitä vastuullisuus merkitsee organisaatiossanne?
2. Kumpi vaikuttaa enemmän ostopäätökseen, tuotteen hinta vai vastuullisuus?
3. Mistä vastuullisuuskriteerit tuotteille tai tuoteryhmille muodostuvat?
4. Motivan hankintapalvelu on tehnyt Vastuullisuus-oppaan, joka määrittelee kaikille tuoteryhmille vastuullisuuden tasot, joita hankintayksikkö voi alkaa noudattamaan, eli perus- ja edelläkävijätasot. Kumpaa lähdette yleisesti ottaen noudattamaan tai tavoittelemaan?
5. Mitkä ovat suurimpia haasteita elintarvikehankinnoissa vastuullisuuden näkökulmasta tällä hetkellä?
6. Miten seuraavat ruokatrendit vaikuttavat hankintoihinne
  - a. Trendi-gluteenittomuus
  - b. Kasvisruoka
  - c. Vegaanisuus
  - d. Luomu
  - e. Lähiruoka?
7. Miten tukut, tavarantoimittajat ja muut yhteistyökumppanit voisivat helpottaa teidän toimintaanne hankintojen vastuullisuuden näkökulmasta?
8. Miten organisaatiossanne seurataan tai mitataan vastuullisuutta?
9. Mitkä ovat mielestänne suurimpia haasteita vastuullisuudelle elintarvikehankinnoissa tulevaisuudessa?